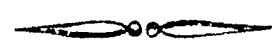
పల్నాటి కథలు.

"పల్లెపదాల జీవముగిల్పిరొన్న ప
ల్నాటివీరుల రక్తనాళపటిమ."

గ్రంథకర్త:
మహావాది వేంకటరత్నముగారు.

పబ్లిషర్సు:
వేంకటరామ్ అండ్ కో.,
బెజవాడ.

ఆంధ్రగ్రంథాలయ ముద్రాక్షరశాల, బెజవాడ.
1932.

ఓమ్.

పల్నాటికథలు.

౧. పల్నాడు.

పూర్వ మొకప్పుడు త్రిలిఙ్గదేశము సకలసంపదలతో విరాజిల్లియుండకపోలేదు. ఆస్థితియం దీ త్రిలిఙ్గదేశమధ్యంబున నెన్నియోసీమలు పేరెన్నిక వహించి యుండెను. అట్టివానిలోఁ బల్నాటిసీమ అగ్రస్థానమును వహించి యుండెనని చెప్పకతప్పదు. అనాదినుండియు నీసీమ వీరరసంబునకుఁ బుట్టినిల్లగుచు, శత్రుసమూహంబులకు దుర్గమంబగుచు, మిత్రబృందంబులకు సుగమంబగుచు, సుకవుల కలముపోటులకు నిలయమగుచుఁ బల్లెపదాలవలన జీవములు నిల్పుకొను భిక్షువుల కమృతప్రాయ మగుచు, ననేక రీతుల విలాసగతుల నలరియున్న దనుట అతిశయోక్తి కానేరదు. ఇట్టి విభవాభిరామ మగు నీపల్నాటి వీరవిజయలక్ష్మీచారిత్రంబునఁ జరిత్రాత్మకంబుగఁ బ్రకటితంబులుగాక *మాలదాసువాలుకల నాట్యంబు సల్పుచును,

కథా పరిచయము.

---

* మాలదాసులు కడమజాతికి సంబంధించిన యొక తెగవారలు. వీ రెల్లప్పుడు వీరచారిత్రంబుల రగడలరూపంబునఁ బల్లెవారలకు వినుపించుచు జీవనోపాధి గలిగించుకొందురు. ఈయాచార మిప్పుడును బాలింపఁబడుచునే యున్నది.

వారలకు వీరరసోద్రేకంబును, వారియువారల కధికోత్సాహంబును గలిగించుచుఁ గావ్యప్రపంచమునఁ దగిన స్థాన మేర్పఱచుకొనిన కొన్ని గాథలు గలవు. అవియే ప్రస్తుతగ్రంథమునకు మాతృకములు.

ఆదియందుఁ బల్నాటి సీమను పల్లవవంశీయులు పాలించుటవలన నియ్యది పల్లవనాఁడు అని వ్యవహరింపఁబడెను. కాలము గతించినకొలఁది పల్లవనాఁడు అను దానికి పాలనాఁడు అను శబ్దవైపరీత్యము కలిగి యుండియుఁ బోనుపోను పల్నాడు అను వ్యావహారికత్వమును బొందెను. ఈయర్థము

పల్నాడు.

చరిత్రాంశములవలన సమర్థింపఁ బడుచున్నది. కాని ఇయ్యది వంశీయము గాదనియుఁ గేవలము దేశీయమే యనియుఁ గొందఱు సకారణంబుగఁ బల్కుదురు. ఈసీమయందంతటను పాలరాళ్లు మెండుగ నుండుట వలన నియ్యది తొలుదొల్తఁ బాలనాఁడు అని పిలువంబడి క్రమక్రమముగా పల్నాడు అను వ్యావహారికప్రసిద్ధత్వము నొందె నని యుఁ జెప్పుదురు. ఇదియును విచారణీయాంశమగుచున్నది. కావున నీరెండును నించుమించుగా సమానకారణములే యగుచున్నవి. ఈసీమయందు సాగుబడి కనువగు నదు

నదులు.

లెవ్వియును గాన్పింపవు. నాగులేరు, చంద్రవంక అను రెండునదులు ముఖ్యములగుచున్నవి. ఇచ్చోట చంద్రవంక జలపాతము (Waterfalls) చూడదగిన వానిలో నొకటి యగుచున్నది. కృష్ణానదిమాత్రము పొలిమేరల నానుకొని ప్రవహించుచుండును. భూములన్నియు దైవమాతృ

కములేగాని నదీమాతృకములు గావు. దైవమాతృకము లైనను పంటవృద్ధి యంతగాఁ గలిగియుండినవి గావు. కొండప్రదేశ మగుటవలన మిట్టపల్లములు గలిగి పచ్చికబయళ్లకు

భూమి.

మిక్కుటముగ నాకరమగుచున్నవి. దానఁజేసియే యచ్చోట పశువృద్ధి అధికముగా నుండుట సంభవించుచున్నది. పంటలు సర్వసాధారణముగా నుండును. చాలవఱకు సీమయం దచ్చటచ్చట చిన్నచిన్నగుట్టలును, లోయలును, కొండలును గలిగి చూపరుల కానందముగను, దేశీయయోధాగ్రేసర శౌర్యప్రకటనానుకూలంబుగను, పరప్రాణాపాయకరంబుగను నెగడుట యిప్పటికిని లోకవిదిత మగు

కొండలు.

విషయ మగుచున్నది. చరిత్రగౌరవమున *నాయకురాలి కనుములును, దేశగౌరవమున ‡ గుత్తికొండయును నెక్కుడు వన్నెకెక్కియున్నవి. పట్టణముల కిప్పుడీ రెండుగౌరవములును లేకున్నవి. కాని చరిత్రరూపకమున,

---

* ఈకనుములు కొంతవఱకుఁ జరిత్రాత్మకము లగుచునేయున్నవి. బ్రహ్మనాయని సమయింప నాయకురాలు ససైన్యయై యాతని నెదిరించి, యాతనిని, యాతని బలమును నడ్డగింపఁ దెరువేదియు లేక, యాతఁడు క్రోధోద్దీపితుఁడై, నిజఖడ్గంబున నాకొండను గొట్టి నది వ్రజపాతమైన చందమున, నచ్చోట దారి యేర్పడినది. అది యొక కనుమమార్గముగ నుండుటఁబట్టి నాటనుండి నాయకురాలి కనుమ లని వ్యవహరింపఁబడినవి.

‡ 'గుత్తికొండబెళం, గుత్తికొండబెళం' అని యాత్రికులు స్నానార్థమై యేగున దీర్ఘలమునకే. ఇచ్చోటు ముక్కోటినాఁడు చాల బాగుగా నుండును. చూడదగిన విషయము.

మాచెర్లకును, కారెమపూడికిని ప్రబలగౌరవ మున్నది.
పట్టణములు. దాచేపల్లి కావ్యప్రచారగౌరవమున మించియున్నది. శ్రీనాథునిహాస్యరసప్రకటనావిధానమున కిది యే మూలసాధనము. రెంటచింతల కైకమత్యగౌరవ మున్నది. మొత్తముమీఁదగా పట్టణములన్నియుఁ దొంటివిభవమున నామావశిష్టములై యున్నను, ఇప్పటికిని గొప్పవిగనో గొప్పగనో తొంటిచారిత్రప్రాభవముల యానవాలుమాత్రై యుండకపోలేదు. ఇంకను బూర్వుల రక్తనాళపటిమ పల్నాటిజనులయందు సంపూర్తిగా నశించిపోలేదు.

పల్నాటిజనుల యాచార వ్యవహారము లన్నియుఁ గడు నీచాతినీచములుగను, జనులు కేవల మనాగరికులవలెనే గాక, పశుప్రాయులవిధమునను, నిప్పటివారలకుఁ గొందఱికిఁ దోచుచుండుటఁజూడ వింతగా లేకపోలేదు. నమ్మినవారిని
జనులు. జెఱుపని వారలును, స్వామిద్రోహ మొనర్పని వారలును, కపటమార్గానుసరణ మెఱుంగని వారలును, నింత తమయందలి దారిద్ర్య మున్నంత దానితోనే సంతుష్టి నొందుచు నిరాడంబరులై యుండువారలును, మాటవచ్చిన బల్లెపుపోటులతో సమానులగు వారలును, బాసయిచ్చినఁ బ్రాణమిచ్చువారలును నగు పల్నాటిజనులను కేవలము పశుప్రాయులనియు, నాగరకతావిహీనులనియుఁ బలుకు నిప్పటియువకుల తెలివితేటలు నిజముగ నద్వితీయము లని నొక్కిచెప్పక తప్పదు. ఇప్పటి పల్నాటిజనుల యాచారవ్యవహారము లెంతవఱకు నీచాతినీచములో పాఠకులకుఁ దెలియ

వలయును. వీరారాధనము, శక్తిపూజయుఁ దరుశిలాదిగ్రహ భజనంబును మున్నగునవి వీరలకు వంశక్రమాగతములై యున్నవి. వీరారాధనము ప్రతిదేశమందును ప్రతిజాతియందును బూర్వమునుండి ప్రబలుచున్నదియేగాని నేఁడు క్రొత్తగా వచ్చినది కాదు. ఇంగ్లీషుమహాకవియగు కార్లైలు వీరారాధనమునుగురించి పలికిన యుద్బోధకము లిప్పటికిని బశ్చిమదేశంబునఁ బ్రతిధ్వనించుచునే యున్నవి. ఆంధ్రకవిశిఖామణులగు తిక్కనాదుల పలుకులు భారతవర్షమునఁ బ్రతిభారతీయుని శ్రవణపుటంబుల మారుమ్రోగుచునే యున్నవి. ఇట్టి వీరారాధనము స్తోత్రరూపముననేగాక క్రియారూపముగను బలిజాతిజనులవలన నిర్వర్తింపబడుచున్నది.

వీరారాధనము.

పల్నాటి యుద్ధము భారతయుద్ధముతో సరిపోల్పవచ్చును. బ్రహ్మనాయుఁడు కృష్ణుఁడనియు, బాలచంద్రుఁడు అభిమన్యుఁడనియు నిట్టుల నాయావీరులఁ బేర్కొని యేఁటేఁట కార్తికమాసమున పల్నాటియందు వీరపూజ యొనర్పంబడును. ఇయ్యది యైదు రోజులు జరుపఁబడును. ఈ యైదు రోజులును యుద్ధక్రమము ననుసరించి, యిరుపక్షములవారలను బిల్వనంపుటయు, రాయబారము నడపుటయు, రణభేరుల మ్రోగించుటయు మున్నగు వానిని రోజున కొక్కటిగా నడపి, యైదవరోజున భూతతృప్తిగా రుధిరాన్నము నర్పింతురు. ఈ యైదురోజులును సంగ్రామంబునంబలె అతికోలాహలముగను, సర్వజగన్నాథముగను నుండును. ఇప్పటికిని నియ్యది పల్నాడునందు జరుగు

చునేయున్నది. చూచుట కనేకమంది వచ్చుచునే యున్నారు. నిజముగఁ జూడదగిన విషయము.

తరతరంబులనుండియుఁ బల్నాటిజనులకుఁ బ్రబలముగ మూఢనమ్మకము గలదు. అందువలననే పిశాచి, మశూచి, తడపర, ఆటలమ్మ మొదలగు జాడ్యములు వచ్చినపుడు, తన్నివారణమునకై, పూర్వాచార క్రమము ననుసరించి యాయా శక్తుల నారాధించుటయు, వాని తృప్తికై బలు లర్పించుటయు మున్నగునవి జరుగుచుండును. ఇదియేమియు భారతవర్షమునఁ జిరకాలము నుండియుఁ బ్రబలుచున్న శిష్టాచారమేగాని, నేఁడు నూతనముగా వచ్చినది కాదు. కొన్నియెడల నియ్యది గౌరవింపఁ దగినదియని యేగాక, యత్యావశ్యకమైనదనియు భారతాదులు పల్కుచునే యున్నవి. ఈయాచారమిప్పటికిని బల్లెలయందు సక్రమముగాఁ బాలింపఁబడుచున్నది.

శక్తిపూజ.

గాలికుంటు మొదలగు పశుజాడ్యములు వచ్చినప్పుడు గాని, వఱపు కలిగినప్పుడుగాని, తరుశిలావిగ్రహారాధనములు నిర్వర్తింపఁబడుచుండును. కనీసము వత్సరమునకొక్కమారైనియు మారిసుపూజ గావింపఁ బడుచుండును. ఇచ్చోట బ్రాహ్మణాచార ప్రకారము పూజావిధానము జరుపఁబడునుగాని, బలు లర్పించి తాగి తందనాలు వైచుచు, మూకలుగట్టి కేకలిడు నాచారప్రకారము జరుపఁబడదు. వీనివలన, దైవబలముననో, లేక స్వాభావికముగనో, లేక జనుల మూఢభక్తి

తరుశిలా విగ్రహారాధనము

విశ్వాసముల వలననో యెట్టులైననేమి యాయారోగములు నివారణమగుటయు సంభవించుచునే యున్నది. వఱపు కలిగినప్పుడు వరుణపూజ సల్పుటయుఁ దొలకరియప్పుడు కృషిపూజ నొనర్చుటయు మున్నగు నాచారము లన్నియు ననాదియము లని చరిత్రమువలనఁ దెలియవచ్చుచునే యున్నది. ఈ యాచారంబుల మూలంబున బ్రాహ్మణభక్తి పల్నాటివాసులయందు మిక్కుటముగాఁ బ్రబలియున్నది. ఇట్టి యాచారము లన్నియు నిప్పటి యువకులకుఁ గొందఱికి నీచాతినీచములుగాఁ గన్పట్టుచున్నది.

పల్నాటిజనుల యాచారవ్యవహారము లన్నియు నీవిధముగానే యున్నవి. ఇందు జనులయందును బెక్కుజాతులు లేక సజాతి విజాతి క్రమము ననుసరించియే యున్నవి. కాని నాలవజాతి యందు మాత్రము మూడుపాళ్లు
జాతులు. రెడ్డివంశీయులై యున్నారు. వీరు పేరునకే గాక క్రియారూపమునను దమపూర్వులఁ గొలవలెను మహిమించుచునే యున్నారు. చాలవఱకు వీరందఱును హిందూమతావలంబకులే గాని భిన్నమతములు గలవారలు గారు. ఒక్క
మతము. రెంటిచింతలయందు మాత్రము క్రైస్తవమతమునకుఁ దావు లభించినది. కొందఱియందు మతభేద మగపడుచున్నను, భక్తిభేదముగాని, స్వభావభిన్నముగాని వారలయందింతవఱ కంతగాఁ బ్రబలియుండలేదు. మతము విదేశీయమైనను, కట్టుసందును, బొట్టుసందును, జుట్టుసందును జాలవఱకు స్వదేశీయమతానుసరణముగానే నెగడుచున్నది. కాల

చక్రముఖంబు వింతమార్పులు గలుగుచున్నను పల్నాటి జనులవృత్తియు నంతగామార్పులుగలిగియుండ లేదు.

వృత్తి. వీరలకు ధనార్జనోపాయముమాత్రము చక్కగాఁ దెలియును గాని ధనవ్యయముమాత్రమిప్పటి యువకులకువలె చక్కగాఁ దెలియదని నొక్కివక్కాణింపవచ్చును. దీనివం ననే కాంబోలు ప్రస్తుతయువకులకంటెను వీరలు కేవలము పశుప్రాయులుగఁ గన్పట్టుచుండుట. సర్వసాధారణముగా జనులందరు కృషికులే గాని పురాణవిద్యాశక్యమువలన మానవత్వముగోల్పోయి సేవకకృత్యములకుఁ బాల్పడిన వారలుగారు.

ఈ సీమయందు వర్తకమేమియు నంత గణనీయముగా నుండలేదు. ఇందు నాగుబడియును పరిశ్రమయంతయు స్వరాజ్య చక్రభ్రమణమునకే చాలకున్నది. ధాన్యము జీవనోపాధికి

వృత్తి మూలమగుచున్నది. మానవ జీవరక్షణోపాయములకు వలయు వస్తుసంచయముల నన్నింటిని పల్నాటి వీరలక్ష్మియే కైకొనుచు నామెకుఁ బనికిరాని యున్నకొండ రాష్ట్రమాత్రము తక్కిన వారి కందిచ్చుచుఁ దద్ధనంబువలనఁ గొన్ని నూతనాలంకారముల నేర్పఱచుకొనుచుఁ దన వైభవము నభివృద్ధిపరచుకొనుచున్నవి. ఈసీమ భూమియంతయు ఊతిభూమియైయున్నను శీతోష్ణస్థితిమాత్రము సమముగానే

శీతోష్ణస్థితి. యుండును. నాగులేరు చంద్రవంకలు జీవనదులంబలె నెల్లప్పుడు ప్రవహించుచునే యుండుట వలన నీటివసతికిని, జల్లనిగాడ్పులకును నేకొంతయు లేకుండెను. మండువేసంగియందు సయితము దాచేపల్లియందలి

యాకుతోఁటలును, ఫలవృక్షచ్ఛాయలును, లేబచ్చిక బయళ్లును సకలజనులకు నామోదకరంబులే యగుచున్నవి. ఇవియే పల్నాటిని గుఱించియు దజ్జనుల యాచారవ్యవహారముల గుఱించియు, జాతిమతవ్యవస్థపరిస్థితులఁ గూర్చియుఁ దెలిసికొనవలసినది. ఇట్టి పల్నాటిజనుల విస్మయాశ్చర్యకరకృత్యములఁ గూర్చి తెలిసికొనుటయేగాక, వారియుపాయముఁ జనువుటయుఁ బ్రశంసనీయములే కదా.

౨. మాలదాసు.

గీ. మేనికండల నర్పించియేని నరుఁడు
తనకు నన్నివిధాల మేల్సలుపువారి
ఋణమునుండి విముక్తుఁడై యొసఁగునెడల
నతఁడె మ్రుతిలేనివాఁడని యనిరి బుధులు.

అమ్మన్నరెడ్డి జన్మభూమి కారెమపూడి. అతనివంశీయు లందఱును బేరుప్రఖ్యాతుల గడించినవారలే. అట్టి వంశగౌరవమును అమ్మన్నరెడ్డి తనకాలమున ద్విగుణ మొనర్చెను. ఈతని శీలముగూర్చి వర్ణించుటకన్న సుగుణములన్నియు నితనియందు ఘనీభూతములగుచున్నవని పలుకుటయే సమంజసము. ఆకారము చామనచాయ. ఇంచుమించుగా నలువది వత్సరములవాఁడు. వృద్ధాప్యము దాపరించుచున్నను, బలహీనత దూరమగుచునే యున్నది.

అమ్మన్నరెడ్డి.

ఇంత యీడుగలవాఁడైనను చత్వార మనునది యెఱుంగఁడు. నాగలి చేబూని చాలుగొట్టినయెడల రూలుగఱ్ఱతోఁ గొట్టిన గీటునందేని వంకర యుండవచ్చునుగాని, యీతని నాగలిచాలునందు వంకరయనునది యుండనే యుండదు. "కుందేలును గొట్టినవాఁడే వేటకాఁడు, గొఱ్ఱుపట్టినవాఁడే సేద్యఁగాఁడు" అనునట్టులు గొఱ్ఱుదున్నకమునందితఁడసమానుఁడు. ఇతని భార్యపేరు నాగమ్మ. ఈమె మహాయిల్లాలు. సుమారు నలువది యేండ్లకు మించిన ప్రాయముగలది. ఇంటికివచ్చిన వారలకు

లేదను బుద్ధికి బుద్ధిచెప్పు స్వభావము గలది. ఆమె యెల్లప్పుడు చేరెడు వెడల్పు కుంకుమబొట్టు పెట్టుకొని నిండు చెంగావి చీర కట్టుకొని కళకళలాడుచు గృహమునకు లక్ష్మీస్వరూపము వలె నుండును. వఱువాత లేచి యామె మొగముఁ జూచిన పాపములన్నియుఁ దొలంగిపోవు నని యూరి యమ్మలక్క లందఱు తలంచుచుండెడివారు. ఆమె కడుపు చల్లగ బంచ పాండవులవలె నామె కైదుగురు కుమారులుగలిగిరి. వారును నాకారమునఁ దల్లిని, గుణమునందును, సాహసము నందును దండ్రిని బోలియుండిరి. కుమారు లందరు చేతికక్కఱకువచ్చి నది మొదలు అమ్మనరెడ్డికిఁ దగినవిశ్రాంతి లభించెను. కుమారు లాతని సేవనిఁ జేయనీయక, యింటికడనే యుండుమని తండ్రికిఁ జెప్పి, పొలముపను లన్నియు వారలే చూచుకొను చుండెడివారు. అమ్మనరెడ్డియు నేదిగులు లేక హాయిగాఁ దన కాలమునంతయు ధర్మమార్గమున గడపుచు నప్పుడప్పుడు పొలముపనుల కరుగుచుఁ గుమారుల లోపాలోపములను సవ రించుచు నిటుల జీవితమును గడపుచుండెను.

అన్నివిధములు అమ్మనరెడ్డి కొనియాడఁ దగినవాఁడ గుట వలన, నాయూరివార లంద ఱాతనిఁదమకుఁబెద్దకాపుగా నెన్నుకొని గౌరవముఁ జూపుచుండిరి. ఆతఁడును గ్రామస్థుల కనుగుణ్యముగా మెలంగుచు నందరిచేతను మంచివాఁడని యనిపించుకొనెను.

ఈ విధముగాఁ గొన్నాళ్లు బాగుగా జరిగినది. కాని అమ్మనరెడ్డికి దుఃఖములను ప్రాప్తమగుచుండెను. గ్రామస్థుల

యం ద్రాతనియెడల నొకవిధమగు విరోధభావము జని యించెను. అయ్యది కారణరహితమో, లేక కారణసహితమో చెప్ప వలనుపడదు. మొత్తముమీద నాతనికి గ్రామము నం దొంటి గౌరవము నశించినది. కమనీయ కుసుమముల మాటునఁ గాలసర్ప మున్నదని జను లభిప్రాయపడఁజొచ్చిరి.

గ్రామ విరోధము.

ఊరివారందఱును నొక్కటిగను, అమ్మన్నరెడ్డి యొక్కఁడు నొక్కటిగను గ్రామమునఁ గక్ష లేర్పడెను. తనస్థితి యకారణముగ మారిపోవు చున్నందుకు రెడ్డి కెంతయో విచారము జనించినది. కాని యేమిచేయఁగలఁడు? కుమారులు మాత్రము దీనిని లెక్క చేయకుండిరి. వలసినంత ధనమున్నదనియుఁ దన్మూలమున నెంతటిపనినేనియు నతిసులభముగ నెరవేర్పఁబడఁగలదనియు ననుభవశూన్యులగుటవలన వారు దురభిప్రాయపడుచుండిరి. అమ్మన్నరెడ్డి యన్ననో, దూరదృష్టి గలవాఁ డగుటవలనను, యనుభవశాలియగుటవలనను, నేసమయమున నేమికీడుమూడు నోయని శంకించుచునే యుండును. ఒంటరిగఁ బోవుటకేనియు నాతఁడు భయపడుచుండును. గ్రామస్థులైనను బ్రబలవిరోధ భావమునే కలిగియుండిరి. సమయమగునెడల సమయింపవలె ననియు సమయమొనర్చుకొని యుండిరి. గ్రామవిరోధ మింత గానున్నను పెద్దకాపుపదవి మాత్రము మాతనికే యుండెను.

కాల మిట్టులే గడచిపోవుచుండును. అమ్మన్నరెడ్డి యొక నాడు వేకువనే లేచి యరకిఁతోలుకొని పొలమునకుబోయెను. ప్రొద్దు నెత్తిమీదికి వచ్చువఱకు భూమి దున్ని, యంత

కోటేరు వేసికొని యింటికివచ్చుచుండెను. ఇంటికి రావలయునన్న నాతఁడు మాలపల్లె మీఁదుగా రావలయును. అయ్యాది తోటలు దున్ను కాలమగుటవలన, బల్లెయందుగల పిల్లాదిమధ్యము పొలముపనికి వెళ్లిరి. అతఁడు మాలపల్లెమీఁదుగా వచ్చుచున్నప్పుడొక భయంకరవ్యక్తి యాతనికి దృగ్గోచరమయ్యెను. ఆవ్యక్తిని గాంచినంతనే సహజముగాఁ గరుణాస్వభావుఁ డగు నాతని మానసము నిలువున నీరై పోయెను. అట్లగుట లోక విరుద్ధముగాదు. ఆవ్యక్తి యెవ్వరో గాదు. పదియేండ్ల ప్రాయముగలిగి మాలదాసను పేరున వ్యవహరింపఁబడు నొక పంచమ బాలుఁడు. ఈతనిచరిత్ర మిక్కిలి జాలిఁ గొలుపునది. పాపమీతఁడు గర్భముననుండగనే తండ్రి గతించెను. ఈతనికి నాలుగైదేండ్లు వచ్చునప్పటికిఁ దల్లి గతించెను. అప్పటి నుండియు నా యనువారు లేక, యేయయ్యగోడ దగ్గరనో పేడకళ్లు దీయుచు నొకరోజు కడుపునిండఁ దిన్న, రెండురోజులు

మాలదాసు.

పస్తుబండుకొనుచు, నెండకు నీడయుఁ, జలికిగుడ్డయు నను నవి యెఱుంగక యేమహాత్ముని యింటిబయటి యరుగుమీఁదనో రేయిగడపుచు నిట్లు కష్టదశను వెళ్ళబోసికొనుచుండెను. స్వజాతివారియందు దరిద్రదేవత సహజముగ తాండవ మాడుచుండును. కనుక వా రీతని కాధారము గాజాలక పోయిరి. ఊరివార లాగర్భశ్రీమంతులుగనుక వారి వలనను నాతనికి సహాయము లభింపకపోయినది. ఎనిమిది యేండ్లు వచ్చినప్పటినుండియు గ్రామమునసబుగారియింట్లో జీతమునకుఁ గుదిరెను. వారు పెట్టునది రెండుపూటలేయైనను

గొట్టుటమాత్రము ముప్పూటలు జరుగుచునే యుండును. జీతమిచ్చుటయందు మొగమునఁ బేలాలు వేగుచున్నను జాకిరి చేయించుకొనుటయందు వారు పెట్టుతిండి. కొట్టుదెబ్బలకుఁ బ్రతిదినము బాకీపడుచున్నను వేఱుమార్గము లేక, మాలదాసు మణియరుగారియింటియందే యుండెను. ఆరోజున పాప మాతఁడు, క్రిందటిరోజు, ప్రొద్దుగూకులు మిరుపచెట్లు లేవ దీయుటవలన, బడలికఁ జెంది, బాగుగాఁ దెల్లవారునప్పటికి లేచెను. అందువలన నింటివారలందరికి బట్టరాని కోపము గలిగి తల కొకదెబ్బవంతునఁ గొట్టి 'పొట్టపగిలేటట్లు మేపి కూర్చుండఁ బెట్టుటకు మావల్లఁగాదు పొమ్మ'ని వెళ్ళఁగొట్టిరి. మణియరుగారు పాలికట్టెతోఁ గొట్టుటవలన నాతని శరీర మంతయు దద్దుగట్టి రక్తమయమై యుండెను. ఇవ్విధమున భారతదేశమందు నేఁ డెంతమంది బాధపడుచుండిరోకదా! పాపము! ఆతని కేమియుఁ దోచక కంటికిఁ గడివెడుగా వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుఁ జూచువారలకు గుండెలు కరిగిపోవునట్లుగా దల్లిని దండ్రిని దలంచుకొనుచుఁ దనతల్లిని చచ్చిపోయినప్పుడు తన్నుదగ్గరకుఁ జేరదీసినవారికడ కేగి, యింటి బయటనున్న వేపచెట్టుక్రిందఁ గూలఁబడియెను. ఆయింటివారును, జుట్టు ప్రక్కల నున్నవారును బిడ్డలఁ గన్నతల్లులుగనుక, యింతసేపు కంటనీరుపెట్టుకొని, శోషవచ్చి పడిపోవుచున్నయాతని గొంతు కలో నింత గంజిపోసి వారిలో నొక పుణ్యాంగన యాతనిబాధ చూడఁజాలక, యుపశమనంబునకై, వేడికాపు కాయఁ జొచ్చెను. పొలముపని కరుగువేళ డగ్గఱినప్పు డందరును

నాతని నొంటిగా విడచి వెళ్ళిపోయిరి. అతఁడట్లే చెట్టుక్రిందఁ బడి తీపులు తీసికొనుచుండెను. ఇట్టి వ్యక్తిని గాంచినంతనే ధర్మస్వరూపుఁడును, బిడ్డలఁగన్న తండ్రియునగు అమ్మన్నరెడ్డి హృదయము నీరైనదనుటలో నతిశయోక్తియుండగలదా?

మాలదాసు పెద్దకాపును గాంచినంతనే వెక్కి వెక్కి-యేడువ నారంభించెను. అచ్చట నాడుకొనుచున్న మాల పిల్లలు కొందఱాతని సమాచారము నంతయుఁ దెలియఁజెప్పిరి.

పట్టుగొమ్మ.

అమ్మన్నరెడ్డి వెంటనే యాతని స్వహస్తములతో లేవదీసి యెవ్వరితో నేమియు మాటలాడక తనయింటికి దీసికొనిపోయెను. నాగాంబ యాబిడ్డస్థితిని చూడఁగనే కన్నుల నీరుబెట్టుకొనెను. కుమారులందరును మాలదాసునిఁ దమయింట నుంచుకొనుటకుఁ దండ్రినిఁగోరిరి. ఇవ్విధముననందఱును జాలిగుండెగలవారగుటవలన నంతటినుండి మాలదాసునిఁ దమకుంబలెఁ జూడదొడంగిరి. అతఁడును నాఁడు మొదలుకొని తనకష్టములు గట్టెక్కినవని యుప్పొంగి రెడ్డిని, రెడ్డిభార్యను, గన్నతల్లిదండ్రులుగను, రెడ్డికుమారులను సోదరులుగను భావించి విశ్వాసము గలవాఁడై వర్తింపఁ జొచ్చెను. ఇంటివారలును నాతని యభిప్రాయమునే కలిగి యుండిరి.

మాలదాసునకుఁ గష్టదశయంతరించి సౌఖ్యదశయంకురించినది. దీనితోఁబాటు బాల్యదశగతించి యౌవనదశ ప్రారంభమయినది. పెండ్లియీడు వచ్చుటఁజేసి అమ్మన్నరెడ్డి యాతనికిఁ దగిన సంబంధమును మాట్లాడి చిన్నకుమారుని

తోఁబాటు వివాహము నొనర్చెను. ఆతనిఁగూడ నొక కుటుంబీకునిఁగాఁ జేయఁదలంచి నిజగృహబాహ్యప్రదేశంబున నొక యిల్లు గట్టించి కుమారులయనుమతినిఁ గొంతభూమినిఁ గూడ నొసంగెను. మాలదాసుఁగూడ నొకకుటుంబీకుడయ్యెను. కట్టెలనమ్మినచోట బూవుల నమ్మ నారంభించెను. దీనికిఁ గొందరు గ్రామస్థులీర్ష్యాపరవశులు గాక పోలేదు. అయిననేమి? ఆతనికిఁ దగినయంత లభించినది.

ఐకమత్యము.

అమ్మన్నరెడ్డి కుటుంబము, మాలదాసుని కుటుంబము రెండును గలిసియున్నప్పుడు చూచినవారికి గుండె గాలమువలె నుండెను. అమ్మన్నరెడ్డికి గ్రామవిరోధమువలన నిదివఱకు గలిగిన భయమంతయు నొక్కమారుగా మటుమాయమై పోయినది. మాలదాసు తన స్వామిని నెల్లప్పుడు గంటికి రెప్ప వోలెఁ గాచుచుండెను. ఆతని భక్తివిశ్వాసములు గాంచిన కొలంది, రెడ్డికేగాక, యాతని కుమారులకును నాతనియెడ గౌరవము కలుగ నారంభించెను.

ఋతుచక్రమనేకవిధముల మారుచుండెను. కొన్ని సంవత్సరములు గతించెను. అప్పుడు వానకాలము. భాద్రపద మాస మంతరించుచున్న సమయము. పునాస చక్కగా ఫలించి కోతకు వచ్చియుండెను. అమ్మన్నరెడ్డి చాలవఱకు గింజపైరు నాసంవత్సరము సాగుబడి చేసెను. అదియును జక్కగాఁ గలిసి వచ్చినది. జొన్న కోయువలయు నని తలంచుచుండిరి. వారి పొలముపనులకు వేఱుగాఁ గూలివార లక్కఱ లేకుండెను. మాలదాసుని కుటుంబమువారును, రెడ్డికుటుంబమువారును

గలిసినఁ బొలముపనులన్నియు వారలకే చాలకుండెను. అందు

జొన్నకోత.

వలన నాఁడు పూర్ణిమయగుటంజేసి, యాపండు వెన్నెలయందు జొన్నఁ గోయవలయు నని సంకల్పించుకొని యెల్లరును బొద్దుగ్రుంకకమునుపే, బువ్వఁదాగి చక్కఁగా వెన్నెలవచ్చునప్పటి కందఱు నాకురాయి కొడవళ్లు చేఁబూని, చుట్టలు మీటుకొనుచుఁ గదన మొనర్ప నరుగు యోధులంబలెఁ జూచువారలకుఁ దోఁపఁజేయుచుఁ బొలమున కరిగిరి. ఇంటియందు రెడ్డియు నాతని భార్యయు నిలిచియుండిరి.

నాఁడు కారెముపూడియందును బహుసందడిగా నుండెను. అయ్యది వానకాల మగుట వలన నెచ్చోటఁ జూచినను రోగములు ముజ్జగ్గగా నుండెను. మశూచిజాడ్యమువలన గ్రామమున రోజునకుఁ గనీసము పదిమందిగానియుఁ జచ్చుచుండిరి. అందువలన గ్రామస్థులందరు నాలుగు దినములనుండియే పోలేరమ్మవారినిఁ గొలువ నారంభించిరి. మొదటిరోజు సాటింపుజేయించి బోనములు చెల్లించిరి. రెండవరోజు గ్రామమధ్యమునఁ బురము వేసి మారెమ్మను నిలువబెట్టిరి. మారెమ్మతల్లి కొలుపువలన రోగనాశనమగునో కాదో చెప్పలేముగాని యామహోజ్జ్వల భీకరాకారము గాంచినంతనే కలుగు భయమువలనఁ గొందఱు తెల్లవాఱువఱకే యూరి కుత్తరముగాఁ జేరగలరని మాత్రము చెప్పవచ్చును. ఆయిడిదృష్టు, ఆభీకకరవాలము, ఆరక్తనయనము, అబ్బా! చూచినంతనే గుండె ఝల్లుమనక మానదు. మూఁడవరోజు అమ్మవారికిఁ గుంకుమబొట్లు కట్టుకొని పోతురటయు, రుంజలు, తప్పెటలు, బూరలు, గొమ్ములు

మొదలగు వాద్యవిశేషములతో నుత్సవ మొనర్చుటయు మున్నగునవి జరిగినవి. నాల్గవరోజు అమ్మవారిని సాగనంపురోజు. నాడు భూతబలియొనర్చుట మున్నగునవి జరుగును; ఆరోజు పగటిపూట నెక్కడజూచినను తందనాలును, పెటాలమోతల చప్పుళ్ళును, గణాచారులయార్భాటములును, జనుల కోలాహలములును వినవచ్చెను. పొద్దుగ్రుంకుటయే తడవుగాఁ దంత్రజ్ఞుఁడు పోలేరమ్మగుడిదగ్గర బలిఖడ్గములకు పూజ లొనర్పసాగెను. గుడికి సమీపమునఁ గొమ్ము వంకర లేక కడు నందముగానున్న దున్నపోతులు షుమారు పది నిలువఁబెట్టబడి యుండెను. మోమునఁ బసపు గుంకుమములును, మెడలయందు వేపాకు దండలును మొదలగువాని వలన వాని నలంకరించిరి. ఆచారప్రకారము వాని నా పోలేరమ్మ తల్లికి బలిగా నొసంగెదరు. అన్నియు సిద్ధములై యుండెను. బలి నొసంగువాఁడు రెండు చేతులతో ఖడ్గమును బలముగను, పదిలముగను బట్టుకొని యాజ్ఞకై వేచియుండెను.

కొలుపు.

కొలుపులయందును కొన్ని గ్రామముల యందు భిన్నాచారములున్నవి. ఊరి పెద్దకాపు బలి నర్పించునంతవఱకితరములగు బలు లెవ్వియు నర్పింపఁబడఁ గూడదు. ఈ యాచారము కారెమపూడియం దుండుటవలన, అమ్మన్న రెడ్డి యుదికిన దోవతి గట్టుకొని, చక్కగాఁ దలగుడ్డ పెట్టుకొని, యొక గొర్రెపోతును బట్టుకొని యమ్మవారిగుడికడ కరిగెను. ఆనాఁ డాతని కక్కడందఱును బ్రబలగౌరవమును జూపిరి. అమ్మన్న రెడ్డి కది చాల వింతగా దోఁచెను. విరోధము

వచ్చినప్పటినుండియుఁ దన్ను లక్ష్యపెట్టనివారు, నాఁడు తనకుఁ బ్రోన నిచ్చి గౌరవముజూపుట కేమికారణమో యని తనలోఁ దాను గొంతతడవు వితర్కించుకొనెను. అంత తంత్రజ్ఞునిచెంత కరిగి యమ్మవారికుంకుమమును నొసటఁ బెట్టుకొని గుగ్గిలపు ధూపము వైచి, బలి నర్పించుటకు ముందు, తల్లికి దండప్రణామ మొనర్చుటకై తలగుడ్డను నడి కట్టు గట్టుకొని సాష్టాంగపడెను. అప్పుడు 'గ్రామవిరోధి, గ్రామవిరోధి' యనువాక్యము లాగుంపులోనుండి వినవచ్చెను.

పగసాధింపు. ఆక్షణముననే అమ్మన్నరెడ్డికంఠము బలి ఖడ్గమునకు సమర్పింపఁ బడెను. ఆభయంకర దృశ్యమును గాంచియెవ్వరును బల్లెత్తుమాట నేమియుఁ బలుకక యుండిరి. తరువాత నడుపఁబడవలసినవిధానమంతయు ముగింపఁ బడినది. నడిరేయి యగునప్పటికి అమ్మవారిని సాగనంపిరి. అమ్మన్నరెడ్డిజీవితసమాప్తముతోఁ గొలుపుగూడ సమాప్తి నొందినది.

రాత్రి చాల ప్రొద్దుపోయినను భర్తయింటికి రానందున నాగమ్మ తహతహ పడఁజొచ్చెను. ఎంతసేపటికి నాతని సమాచారమే తెలియకుండుటవలనఁ బొరుగింటి పిల్లవాని నొకని, నప్పుడే గుడిదగ్గరనుండి వచ్చియున్నందున, మీ తాతను జూచితివా నాయనా యని యడిగెను. వాఁడు మొదట నెందుకో సందేహించి తుదకుఁ దాతను గ్రామ మణియరుగారిప్రోత్సాహమువలన నూరివారు చంపివేసినారని తెలియఁ జెప్పెను. వెంటనే నాగమ్మకు గుండె గుభిల్లు

మనియెను. నిజమా అబద్ధమా యని సంకోచించుచు నేమియుఁ దోచక వీథిలోనికిఁబోయెను. అచ్చట జనులు వచ్చువారును బోవువారునై చాల సందడిగా నుండెను. వారిలోఁ గొందఱుఁ 'పాపము పెద్దకాపు నన్యాయముగాఁ జంపివేసినారురా' యని పలువిధములఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. నాగమ్మకు వారిమాటలన్నియు వినవచ్చెను. ఇం కేమున్నది? ఆమెకు పైప్రాణములు పైననే లేచిపోయెను. ఒకటే యేడుపు. ఆనాఁటితల్లికి వృద్ధాప్యమున నైదువతనము తొలగిపోయినది. ఆమెయుసురు గ్రామస్థులకు గట్టి కుడుపకుండునా? ఆమె నోదార్చువా రొక్కరును లేకుండిరి. ఓయమ్మో ఓయమ్మ బాదుకొనుచు నాయర్ధరాత్రింబున మూర్తీభవించిన శోకదేవతవలెఁ గొడుకు లున్న పొలమున కరిగెను. అచ్చోట వారును గొంత వఱకు జొన్నకోసి కొంతవిశ్రాంతికై కూర్చొని తీరికగా మాట్లాడుకొనిచుండిరి. దూరమునుండియే వారల కేడుపు వినవచ్చెను. కానియాకంఠమెవ్వరిదో రెడ్డికుమారులు గుర్తింపలేకపోయినను మాలదాసుమాత్రము వెంటనే 'అమ్మ యేడుపు వినవచ్చుచున్నది' అని కడునాత్రముతోఁ బలికెను. ఇంతలో నామె స్వరూప మందఱకుఁ గన్పడెను. నాగమ్మ కుమారులను డగ్గరి, 'నాయనా! మీబాబును జిత్రవధ గావించినారురా నాయనా! అయ్యో! నాయనా! మీఅయ్య యింక లేడురా నాయనా! ఊళ్లోవాళ్ళుపొట్టను బెట్టి నీళ్ళిడిచా మురా నాయనా!' అనిపెద్దపెట్టున విలపింపఁదొడఁగెను.

ఘోరప్రతిజ్ఞ.

మాలదాసు నాగమ్మతల్లి మాటలు వినఁగానే మొదలునరికిన

తరువవలె స్మృతిదప్పి నేలఁబడిపోయెను. తక్కినవారలందఱు గోలగా నేడ్చుచుఁ బ్రకృతిని స్తబ్ధభావమును బెకల్చి వైచుచుండిరి; కొంతవఱకు రెడ్డికుమారు లేడుపు చాలించి యిక ముందు జరుగవలసినది యేమా యని విచారింపఁ దొడంగిరి. మాలదాసు కింకను దెలివికలుగ లేదు. నలిపోయి గిలిపట్టు నన్నట్టిదేమిరా స్వామి యని రెడ్డికుమారు లాతనికై చింతింపఁ జొచ్చిరి. అప్పుడు "ఏమీ ? ఆ ! రక్తబలియా ! ఋణమా !" అను అస్పష్టవాక్యములు మాలదాసుని నోటినుండి యక్కడ నున్నవారలందఱకు వినవచ్చెను. అందరును నివ్వెరగంది చూచుచుండిరి. ఎవ్వరో తట్టిలేపినట్లు అంతవఱకు స్మృతితప్పి పడియున్న మాలదాసప్పుడు చివాలున లేచెను. ముందునకై నను నాతనికంటు నొకనీటిచుక్కయుఁ గనుపడకుండెను. ఆపండువెన్నెలయందుఁ జూచువారలకుఁ జింతనిప్పులవలె నాతని రెండు నేత్రములు గన్పడుచు వెఱపు గలిగించుచుండెను. ఆతనిశరీరము నిలువెల్ల వణఁకిపోవుచుండెను. అందరు వినునట్లాతడు "పగసాధింపవలదా" యనిభయంకరముగాఁ బలికెను. అదివరకే క్రోధాగ్నిచే మండిపోవుచున్న రెడ్డికుమారులకా వాక్యము ప్రోత్సాహజనకముగా నుండెను. ఆనిశీధిసమయమున, నాజొన్నచేనియందు, ఆనాగమ్మతల్లిమ్రోల, నావీరకుమారపట్టను ప్రాణంబు లర్పించియేని పగసాధించుటకు సమయ మొనర్చెను. కారెమపూఁడి మాఱెమ కారెనుబోతుల రక్తము నేగాక, మానవులరక్తమును జపిచూడఁగోరియున్నది కాబోలు!

తెల్లవాఱినది. రక్తవర్ణముగ నెండపొడ కానవచ్చెను. రాత్రిజరిగిన కొలువువలన బడలిక జెందినవారును జెందని వారును నందఱును నప్పటికి బొడ్డురాయికడ కొక్కరొక్కరుగాఁ జేరుకొనిరి. ఆప్రొద్దు బండకడ గ్రామములోని పిన్నలు పెద్దలు యావదాస్తి గుంపుకట్టియుండిరి. గ్రామమణియరుగారును కరణమును గూడ వచ్చియుండిరి. రాత్రిజరిగిన కొలువును గూర్చియుఁ బెద్దకాపుమరణమును గూర్చియుఁ దదితరవిషయములఁ గూర్చియుఁ బలువురు పలుభంగుల ముచ్చటించుకొనుచుండిరి. ఆసమయమున నచ్చటికి

మరాలోచన. మాలదాసు వచ్చెను. అప్పటి యాతని యాకారము కడు భయంకరముగా నుండెను. శరీరము కంపించి పోవుచుండెను. రక్తనాళములన్నియు నుబ్బి యుండెను. నాసాపుటంబులనుండి వేడియూర్పులు మెండుగా వచ్చుచుండెను. కన్నులెఱ్ఱ బాఱియుండెను. కరమునం దొక కఱ్ఱమాత్ర ముండెను. అట్టి యాతనియాకారమును గాంచి కాపులందఱు గొయ్యబొమ్మలవలె నిశ్చేతనులై యుండిరి. అప్పుడు మాలదాసు గ్రామమణియరుగారిని సమీపించి "గ్రామాధికారులను రెడ్డిగారిదుర్మరణమును గూర్చి విచారింపవలయునని కోరుచున్నాను" అని పల్కెను. కాపులందఱు మణియరుగారి నోటినుండి ప్రత్యుత్తర మేమి వచ్చునో యని చెవులు నిక్కించుకొని నిశ్శబ్దముగా నుండిరి. కాని ప్రత్యుత్తర మేమియు వినఁబడలేదు. మాలదాసు తిరిగి యావాక్యము నే కరణముగారి నడిగెను.

ఆతనివలనను దిరుగు జబాబు రాలేదు. తిరిగి యా మాటనే యాతడు అచ్చటనున్న కాపుల నడిగెను. ఎవ్వరును మాటలాడలేరు. ఆ సమయమున వెనుకనుండి యెవ్వరో మాలదాసుని రెండు చేతులను గట్టిగాఁ బట్టుకొనిరి. వా రెవ్వరో గాదు. గ్రామమణియరుగారే. చేతులు వెనుకకు లాగి పట్టుకొనఁబడియుండుటవలనఁ బట్టు విడిపించుకొనుటకు మాలదాసునకు వీలు గాకుండెను. మణియరుగారు దగ్గరనున్న వాని నొకని పగ్గము దెమ్మని పంపెను. పదుగురు పలువిధముల మాలదాసుని నోటికివచ్చినట్లు దిట్టుటయే గాక కొందరు మోకాళ్ళతోను మోచేతులతోను గ్రుద్దసాగిరి. అట్టితరుణమున నొకవ్యక్తి వెనుకపాటున నతిత్వరితముగావచ్చి గ్రామమణియరుగారి బాహుద్వయమును దనఖడ్గమునకుఁ బ్రథమాహుతిగా సమర్పించెను. సింహము బోనులో నుండి బయటికి దుమికినది.

జనసమూహమునందుఁ గలవరపాటు జనించినది. అందఱొక్కమారుగా లేచి కాలికి బుద్ధిసెప్పిరి. కాని యేవైపు చూచినను ఖడ్గహస్తులు గానవచ్చిరి. నాలుగు వైపులను భయంకరములగు గండ్రగొడ్డళ్ళను జేబూని రెడ్డి కుమారులు నల్వురు మార్గము నతికట్టియుండిరి. సభయందు మాలదాసుకత్తియుం దమర్పఁబడియుండిన నిశితకుఠారమును బయటికి లాగి ప్రథమాహుతిగాఁ గరణముగారి రక్తము సమర్పించెను. ఒకవంక రెడ్డిపెద్దకుమారుడు విజృంభించి యుండెను. పుఱ్ఱెలు బంతులవలె నెగిరిపోవుచుండెను. నెత్తురు

కలాపి భూమియందుఁ జల్లబడుచుండెను. ఆ స్థలమంతయు హాహాకారములతో మాఱు మ్రోయుచుండెను. ఇంతదనుక సరససల్లాపములు వినవచ్చినచోట రోదనధ్వనులు వినవచ్చుచుండెను. ఆనందము నాట్యము సల్పినచోట దుఃఖము

రక్తబలి.

చిందులు ద్రొక్కుచుండెను. నెత్తురుచుక్కలు మీఁదపడిఁ కొలంది మాలదాసునకు శరీరమే తెలియకుండెను. కాపులు నిరాయుధులై యుండుటవలనఁ బ్రతీకార మొనర్పఁజాలకుండిరి.

జాము ప్రొద్దెక్కెను. స్థలమంతయు పీనుంగులచేతను నెత్తురు బురదచేతను, మొండెములచేతను, గుయ్యో మొఱ్ఱో యని మొత్తుకొనువారలచేతను, జాల భయంకరముగా నుండెను. చేఁజిక్కినవారలందరు జిత్రవధ గావింపఁబడిరి. ఇంచుమించుగా నా ప్రదేశమంతయు నిర్జనమయ్యెను. అప్పటికా వీరపట్టు మొకచోటికిఁ జేరుకొనెను. రక్తబలి సంపూర్తి నొందెను. సమయ మొనర్చినవిధమున బగ సాధింపఁబడెను. కాని మాలదాసునకు రాళ్ళ దెబ్బలును, కఱ్ఱవిసరు దెబ్బలును, బలముగాఁ దగిలినవి. అదిగాక జరిగినరక్తబలివలన నాతనికి జ్వరము మిక్కుటముగా వచ్చినది. జాముప్రొద్దువేళకు వీరకుమారుఁడగు నాతఁడు తన వీరచారిత్రమును వెనుక విడిచి, వీరస్వర్గమును జేరుకొనెను. ప్రాణము లర్పించి స్వామిఋణమును దీర్చుకొనెను.

3. గోపరాయఁడు.

గీ॥ తనకు ముప్పగునంచును ♦ దలఁపఁబోఁడు
పరుల కెగ్గొనరింపఁగ ♦ భయముపడఁడు
తరుణికొఱకును విత్తంబు♦కొఱకు నరుఁడు
గనుక వర్జితము లని పే ♦ ర్కొనిరి బుధులు.

తిమ్మరాజు కాపురస్థలము మూచెర్ల. ఆగ్రామమున కతఁడధికారి. తాను గ్రామాధికారినిక దా యని మిట్టిపడుస్వభావముగలవాఁడు కాఁడు. అధికారము చేతియందుండె నని యాక్రమణముల వ్రాసియు, గ్రామకంటకముల గూర్చి పైవారికిఁ దెలిపియు, లంచములఁ గొని యూరివారల బాధించియు మొదలగుపనులవలన జనులను గష్టపెట్టి యెఱుంగఁడు. శిస్తుపైకమును వసూలు చేయునప్పుడు గూడ బీద బిక్కనిఁ గనిపెట్టి పోవుచుండెడివాఁడు. గ్రామమున ఖాళీస్థలము లున్న యిండ్లు లేనివారలకు మంజూరు చేయించి యిచ్చుచుండెడివాఁడు. ఈగ్రామాధికారపుపదవి తిమ్మరాజునకుఁ దరతరములనుండియు వచ్చియున్నందునను, నతనిపూర్వులందరును గ్రామస్థుల కనుకూలముగనే తమ పనుల నెరవేర్చియుండుటవలనను, నాతఁడును దనవంశీయుల కప్రతిష్ఠ రాకుండునట్లు కడుజాగ్రత్తతో వర్తించుచుండెడివాఁడు. స్వభావము ననుసరించి యాకారముగూడ దర్శనీయమైయుండెను. వంగపండుచాయవంటి శరీరము గలవాఁడు. కుఱుచమీసములును తెగ

బారెడు వెండ్రుకలును, దండలుగట్టిన బాహువులును, విశాలమైనయురమును, విస్తారాంసలోదంచితంబులగుపిక్కలును నాతని సౌందర్యమునకు వన్నె వెట్టుచుండెను. చూపుల కాతఁడు నలుబదియేండ్లకు మించియు మించనివానివలె నుండును. ఒకరికిఁ

తిమ్మరాజు.

బెట్టుటకుఁ దాను తినుటకు నెక్కి తొక్కి గావలసినంత భూవసతియుండెను. అన్నివిధముల చేతను నాతఁడు ప్రశంసనీయుఁడై యుండుటయేగాక గ్రామస్థుల కందఱకు మంచివాఁడై యుండెను. అందువలన నాతనికి గ్రామమునందు మంచిపలుకుబడి యుండెను.

రాగమ్మతల్లి తిమ్మరాజునకుఁ దగినభార్య. ఆమెకు షుమారు ముప్పదివత్సరము లుండును. ఆకారమున బక్కపలుచగా నుండును. మొగమున నెప్పుడును శాంతరసము తొణికిపోవుచుండును. చూపులయందెల్లప్పుడును గరుణారసము తాండవమాడుచుండును. ఆమె కాపురమునకు వచ్చిన క్రొత్తలలోనే యొక స్త్రీసంతాన మామెకుఁ గలిగెను. అదిమొదలు

రాగమ్మ.

తిరిగి యామెకు సంతానము కలుగలేదు. పుత్రసంతానమునకై యామె యెన్నియో వ్రతములాచరించినది. రాళ్లకు మ్రొక్కినది. పుట్టకు పాలుపోసినది. గాలిసోకినదేమో యని భూతవైద్యులచేత బాగుచేయించుకొనినది. గృహ మచ్చి రాలేదేమో యని నవగ్రహారాధనము అన్నశాంతి మొదలగువాని నెన్నియో యాచరించినది. తుదకు విసిగి "నొసటన్ వ్రాసిన వ్రాలు కన్నఁ గలదా నూరేండ్లు చింతించినన్" అని తనకుఁ దానే సమాధానము

చెప్పుకొని యాఁకలిగిన యాఁడుబిడ్డయే యన్ని యని తృప్తిపడినది.

తల్లిదండ్రులు తమబిడ్డకు లక్ష్మీదేవమ్మ అనిపేరు పెట్టిరి. అన్నివిధములచేతను నాపసిబిడ్డ వారలకు సంతోషమును గూర్చుచుండెను. ఆపిల్లకైదేండ్లు వచ్చునప్పటికే యక్షరాభ్యాస మొనర్పఁబడినది. నాటనుండి లక్ష్మీదేవమ్మ బడికి వెళ్ళుచుఁ జక్కఁగాఁ జదువుకొనసాగెను. ఒక్కనాఁడేనియు బడికిఁబోవ నని తిరుగబడి పోరుపెట్టునది కాదు. తల్లిదండ్రులును సెనగపప్పుఁ బెట్టియు, సజ్జరొట్టె చేతికిచ్చియుఁ, గ్రొత్తపలకఁ గొనియిచ్చియు నిట్లనేకవిధముల నాబిడ్డకుత్సాహము గలిగించుచుండెడివారు. లక్ష్మీదేవియు నున్నగాఁ దలదువ్వుకొని, ముందు కేతకి తమలపాకును, వెనుక చిన్నరాగిడి చంద్రవంకయు, జడమీఁద చామంతిబిళ్ళయు జెవులయందు జూకాలును బెట్టుకొని, బొందిలిపరికిణీ నొకదానిఁ గట్టుకొని, నడుమున సన్నని వెండి వడ్డాణమును బెట్టుకొని, యెడమచేతఁ బలక బలపమును బట్టుకొని, కుడిచేతియం దొకసజ్జరొట్టెముక్క నుంచుకొని, యడుగడుగునకుఁ గొద్దికొద్దిగాఁ దినుచు బొరుగింటి సుందరమ్మకడ కరిగి, 'యేంచేత్తుండావే? చూడరాదంటే! మారెళ్లోరి పాపమ్మ ముందు పోద్ది. దానికంటె మనం ముందెల్లి సిరి చుక్క పెట్టించుకుందాం పోదాం దబ్బున రావే' అని పిలుచుకొని, సుందరమ్మతోఁ గలిసి బడికి పోవుచున్నప్పుడు వీధిలోని యమ్మలక్కలందరా పిల్లను ముద్దుబెట్టుకొని

లక్ష్మీదేవమ్మ.

మెటికలు విరుచుకొనుచుండెడివారు. అప్పటి యాబాలిక రూపమును జూచి యానందించవలసినదేగాని, వ్రాసి యానందింపఁ జేయుట శక్యముగాదు. పదియేండ్లు వెళ్లునప్పటికి, లక్ష్మీదేవమ్మకు విద్యాభ్యాసము ముగింపఁబడెను. అది మొదలింటిపనులయందు శ్రద్ధపుచ్చుకొని యామె తన తల్లికిఁ జేదోడుగా నుండఁజొచ్చెను.

కుమార్తెకుఁ బెండ్లియీడు వచ్చినది మొదలు తిమ్మరాజు—

"క॥ శ్రీయును గులమును రూపును
భార్యయము శుభలక్షణంబు ♦ బాంధవ విద్యా
శ్రేయము గల వరునే క
న్యాయితుగాఁ జేయవలయు ♦ నధికప్రీతిన్."

అను సర్వజనసమ్మతమగు నాచారము ననుసరించి తగిన సంబంధమును గూర్చి విచారింపఁదొడంగెను. వరదరాజు, తిమ్మరాజు బావమఱఁది. బాల్యమునందే యతఁడు తల్లిదండ్రులు లేనివాఁడగుటవలనఁదన భార్యయిష్టప్రకారము తిమ్మరాజు తన బావమఱఁదిని స్వగృహమునందే యుంచుకొని యాతని బాగోగులను జూచుచుండెను. వరదరాజుకూడ మంచితెలివితేటలు గలవాఁడు. చూచుటకుఁ జాలనందముగా నుండును. ఇంచుమించుగఁ దిమ్మరాజునకు సరితూగు భూవసతి గలవాఁడు. అతనికెవ్వరును నన్నదమ్ములు లేరు. బుద్ధికూడ మంచిదిగా నుండెను. దానికిఁదోడు పెండ్లికి దగిన యీడు నుండెను. అందువలనఁ దిమ్మరాజు లక్ష్మీదేవమ్మను వరద

రాజున కీయవలయు నని తలంచెను. తన తమ్మున కిచ్చుట రాగమ్మకుఁగూడ సంతోషకరమే గదా ? తిమ్మరాజు వైపు వారును, వరదరాజు వైపువారును సంబంధమునుగలిసి వివాహము నిశ్చయ మొనర్చుకొనిరి.

అది మొదలు వరదరాజునకు భావగారియిల్లు స్వంతమై పోయెను. ఎందును నాతనిమాట కడ్డము లేదు. ఊరివార లందఱును నాతనిఁగూర్చి మిక్కిలిగాఁ జెప్పుకొన దొడంగిరి. క్రమక్రమముగ నాతని కింటఁ జనువు హెచ్చినకొలఁది, గ్రామమునఁ బేరుపొంద నారంభించెను. వివాహము నిశ్చయమైన నాటనుండియు నాతని కొక విధమగు నహంభావత్వ మేర్పడినది. దీనికిఁదోడు చేతియందు ద్రవ్యము పుష్కలముగా నుండఁ జొచ్చినది. ఇంక చెప్పవల దేమున్నది ? అయ్యగారి బుద్ధి యడుగంటి పోవఁజొచ్చినది. చేతియందు ధన మెంత యెక్కువగానున్న నంత చేటు జూదములును, త్రాగుడును మొదలగు చెడ్డ యలవాటులు కలిగినవి. ఎంతవారినిఁగూడఁ దిరస్కారముగాఁ జూచుభావ మంకురించినది. కొట్లాటలు, పోట్లాటలు, నీతనివలన గ్రామమున మిక్కుటముగా జరుగజొచ్చినవి. తిమ్మరాజు పరువుకూడ పోవుస్థితి సంభవించునని తలంచెను. పాపము ! అతఁ డేమి చేయఁగలఁడు? అతనిశక్తి వంచన లేకుండ వరదరాజును సరియైనత్రోవకు ద్రిప్పవలయునని తిప్పలుబడుచునే యుండెను. అది యేమి మాయమో కాని, తిమ్మరాజుయత్నములవలన నయ్యది మఱింత ప్రబలము గాఁజొచ్చెను. ఒంటరిగా వరద

వరదరాజు.

రాజున కెంతయో బుద్ధి చెప్పెను. ఏవియు నక్కఱకువచ్చినవి గావు. వరదరాజువలన నొకటి రెండు హత్యలుగూడ జరిగిన వని గ్రామమున వదంతి కలిగెను. నాడు మొదలు గ్రామమున కాతడు ప్రబలవిరోధి యయ్యెను.

తిమ్మరాజున కాతనియం దసహ్యభావము జనించినది. రాగిమ్మకు దిగు లంకురించినది. లక్ష్మీదేవమ్మ కత్యుత్సాహము కలిగినది. ఇంతవఱకును నామె హృదయము వరదరాజువలన నాకర్షింపబడియుండలేదు. ఆమెహృదయమును దొంగిలించిన వ్యక్తి యింతవఱకును దూరముగానే నిలిచియుండెను.

గోపరాయ డొక బీదకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁడు. వృత్తివలన నాతఁడు తక్కువగానున్నను, గుణమువలనఁ దిమ్మరాజునకు సరితూగినవాఁడు. గోపరాయుని తల్లిదండ్రులాగర్భదరిద్రులగుటవలన నెల్లప్పుడు కూలినాలి చేసికొని బ్రతుకుచుండెడివాఁడు. గోపరాయుడు చేతి కక్కఱకు వచ్చినప్పటినుండియు నాతని నే యయ్యదగ్గఱనో, జీతమున కుంచుచుండెడివారు. అతఁడును నున్నచోట మాటరాకుండఁ గడునేర్పుతో నుండెడివాఁడు. నడవడియందును, గుణమునందును, నమ్మకమునందును, బనినేర్పుదనమునందును గ్రామమున నంతటివాఁడు లేడనిపించుకొనెను. అందువలన గ్రామస్థులందఱును 'మాదగ్గరంటే మాదగ్గర' నుండుమని యాతని బలవంత పెట్టుచుండెడివారు. తిమ్మరాజు, తనకు భూవసతి యెక్కుడుగానున్నందువలనను, దగినవాడు చేతిక్రింద లేకుండుటవలనను, నందఱికన్న నెక్కువ

గోపరాయుఁడు.

జీతమిచ్చి గోపరాయని దనయింట నుంచుకొనెను. ఇంచు మించుగ నైదేండ్లనుండియు గోపరాయఁడు తిమ్మరాజుగారి యింటియందే నిలవరముగా నుండఁ జొచ్చెను.

ఆటవిడుపు దినములయందు లక్ష్మీదేవి గోపరాయనితోఁ గలిసి పొలమున కరుగుచుండెడిది. అతఁడును నాబిడ్డను నెత్తిన నిడికొని పూజించుచుండెడివాఁడు. పొలమునకు వచ్చి నప్పుడెల్లను లక్ష్మీదేవి కాతఁడు జొన్నబియ్యము గొట్టి పెట్టియుఁ దంగేడుపూవులు కోసియిచ్చియుఁ బచ్చి దోస కాయలు మోసినన్ని యిచ్చియు ననేకవిధముల నామెను సంతోష పెట్టుచుండెడివాఁడు. లక్ష్మీదేవియు గోపరాయఁ డన్న నెంతయో సంతోష పడుచుండెడిది. ఆమె బడి చాలించి నప్పటినుండియుఁ దల్లిసిఁ గాదని తానే యాతనికి బువ్వబెట్టు టయు, నీళ్లు దోడుటయు, స్నాన మొనర్చునప్పుడు వీపు దోముటయు, మాద్దగట్టి యిచ్చియుఁ దనవారికిఁ దెలియకుండ గుప్పెళ్లకు గుప్పెళ్లు చుట్టుపొగాకుఁ బెట్టుటయు మున్నగునవి యొనర్చుచుండెడిది. పెద్దపిల్ల యైనప్పటికిని లక్ష్మీదేవి గోప రాయనిమెడ నెప్పటివలెనే బ్రివర్తించు చుండెను. తుదకు వరదరాజునకు, గోపరాయనికి నేకబంతిని నన్నము బెట్టు నప్పుడుగూడ, గోపరాయనికిఁ బిడతయెత్తి నెయ్యి వేసి, వరద రాజునకు గంటెతో వేయుచు వలపక్షమును జూపించెడిది. అది గాంచి రాగమ్మ కోపపడినప్పుడు పొద్దస్తమానము కష్ట పడిపనిచేసేవాళ్లను బాగా చూడనక్కర లేదటే అని సమాధా నము చెప్పుచుండెడిది. వరదరాజునకుఁ బట్టశక్యముగాని కోప

ము వచ్చుచుండెడిది. కాని రాగమ్మమాత్రము భర్తను వెనక వేసికొని 'ఏదో లేరా? చిన్నపిల్లతే, దాని మొగంకాదూ' అని పల్కి సమాధానపెట్టుచుండెడిది. అన్నిఁటియందును వరద రాజునకు లక్ష్మీదేవివలనఁ దలవంపులు గలుగుచునే యుండి నవి. ఆమె గోపరాయనికి నీళ్లుతోడి, స్నానమొనర్చునపుడు వీపుదోమి, యుదికిన పంచ నందిచ్చి యన్నివిధములఁ గడు శ్రద్ధతో జూచుచుండెడిది. వరదరా జన్న లేనిపోని సాకులుచెప్పి పొరుగింటికిఁ బోవుచుండెడిది. అప్పుడు 'నిన్ను జూచి సిగ్గుపడుతున్నది లేరా' యని రాగమ్మ యాతనిని సరిపెట్టుచుండెడిది. అప్ప యీవిధముగాఁ దన్ను సమాధాన పెట్టుచుండుటయు, బావ తనబిడ్డచేష్టల కుపేక్ష చేసి యేమనక యుండుటయు, గోపరాయని యెదుటఁ దనకుఁబ్రతి

రాగలత.

రోజు నవమానమగుచుండుటయు, గాంచిన కొలది వరదరాజునకు మనస్సు తిరిగిపోవుచుండెను. బావమీఁదఁ గోపమును, గోపరాయనియందు మాత్సర్యమును, లక్ష్మీదేవి యందుఁ జులకనయు నాతని హృదయమున నాటుకొని పోయినవి. నాటనుండి యాతని క్రూరదృష్టి యంతయు గోపరాయని మొదల నిలిచియుండెను అతని నెటులైన సీలోకమునుండి తొలఁగింపవలయునని యే యాతనిసంకల్పము. పాపము! గోపరాయని కిది యంతయుఁ దెలియనే తెలియదు. లక్ష్మీదేవి చర్యలన్నియు సేవకావాత్సల్య సంజనితంబు లని యెంచియుండెనే కాని యయ్యవి కేవలము ప్రణయభావ విలాససంజనితము లని యాతఁ డెఱుంగనే యెఱుఁగఁడు. వరద

రాజు సూక్ష్మదృష్టికంతయు గోచరమైపోయెను. లక్ష్మీదేవి హృదయము గోపరాయనిపైఁ బరుగులిడు చున్నదని యాతఁడు గ్రహించెను. అతనిహృదయ మసూయాగ్రస్తమై పోయెను.

నాఁడు కృష్ణపక్ష చతుర్దశి. మొదలే చీకటిగానుండెను. దానికిఁదోడు దట్టముగా మబ్బుపట్టియుండెను. రెండు గడియల ప్రొద్దుపోవునప్పటికి గోపరాయఁడు పొలమునుండి యింటికి వచ్చెను. వెంటనే యన్నము దిని యాతఁడు మామూలుగాఁ బండుకొనుటకై యూరివెలుపలనున్న పశువుల కొట్టమునకు బయలుదేరెను. తిమ్మరాజు గ్రామాంతరమునకేగియుండుట వలనను, వరదరాజు తిరుకబోత్తై యుండుట వలనను, రాగమ్మ యాతని నింటికడఁ బండుకొమ్మని యడిగెను. లక్ష్మీదేవమ్మ తమకు భయమని పల్కెను. కాని యింటికడనున్న, గొట్టమున నెవ్వరు? ఎడ్లకు మేతవేయువారెవ్వరును లేరు. అందులో నయ్యది యూరికి వెలుపల నున్నది. అందువలన గోపరాయఁడు వారిని సమాధానపెట్టి, పశువులశాల కరిగెను. లక్ష్మీదేవమ్మ హృదయ మొందుకో కళవళ పడసాగెను. చాలా ప్రొద్దుపోయినప్పటికి నామెకు నిద్దుర పట్టలేదు. అప్పటికి దాదాపుగ రాత్రి జామున్నర ప్రొద్దు గతించెను. గ్రామమంతయు నిశ్శబ్దముగా నుండెను. వీథులయందుఁ గుక్కలరచుచుండెను. రాగమ్మ గుఱ్ఱువెట్టి నిద్రపోవుచుండెను. అట్టి సమయమున నింటితలుపు దెఱచుకొని, చేత నొక లావుపాటికఱ్ఱ బుచ్చుకొని వరదరాజు మెల్ల

మెల్లగ వసారాలోనికి వచ్చెను. లక్ష్మీదేవమ్మ నిద్రపోయినట్లు నటించుచు నాతని చర్యలను దిలకించుచుండెను.

వీరలక్ష్మి.

ఆతఁడు నటు నిటు బారజూచి, వారు నిద్రించుచునే యున్నారను భావమున నిశ్శబ్దముగా వీధితలుపు దెఱచికొని యా కటికచీకటియందు లీనమైపోయెను. ఆతఁడరిగిన వెంటనే లక్ష్మీదేవి చివాలున మంచమునుండి లేచినది. శరీరమంతయు గంపించుచుండెను. వరదరాజు గోపరాజుపైఁ గత్తిగట్టియున్నాఁడని యాతనిచర్యలవలనఁ దెలిసికొనియున్నదగుటవలన నేమియు నాలోచింపక నిశ్శబ్దముగాఁ దలుపును మూసి, యాతని వెంబడించెను.

అప్పటికి రెండవజాము కోడికూత వినవచ్చినది. ఎట్టయెదుట గంభీరాంధకారము. ఎల్లెడల నిశ్శబ్దము. గోపరాజు పశువులశాలయందు నిద్రించుచుండెను. ఇంతలో కిఱ్ఱుమను ధ్వనివలనఁ బెండెము గదలించినట్లు తెలియవచ్చెను. ఆధ్వని నాలకించి, చెంగటనున్న యెద్దులన్నియు నొకదానివెంట నొకటిగా లేచి, తోక లాడించుచుఁ దలలు గదలించుచు గోపరాయని నిద్రకు భంగ మొనర్చెను. ఆతఁడును గన్నులు నులుము కొనుచు లేచి యటునిటు జూచునప్పటికి మంచము దాపున గండ్రగొడ్డలిఁ జేబూని నిలిచియున్న వరదరాజు కానుపించెను.

హతవిధి.

గోపరాయనికి శరీరము జల్లరించినది. తలవని తలంపుగ నెట్టయెదుట సాయుధునిఁ గాంచిన నెంతవారికేనియు భయము పుట్టకుండునా? ఆతఁడు లేచుటయే తడవుగా వరదరాజు పండ్లు పటపట గొఱుకుచు

'క్రూరుఁడా!' యని శిగపట్టి క్రింది కీడ్చెను. పాపము! ఆతని కేమియుఁ దోఁచుటలేదు. నాటితోఁ దనకు సమాప్తి కాఁగల దని తలంచెను. చేతులుజోడించి 'నీయిచ్చవచ్చిన ట్లొనర్పు' మని యాతఁడు మౌనము వహించెను. వరదరాజునకుఁ గోప మినుమడించెను. ఒడలు తెలియని శివమున 'ఒక్కటే వ్రేటు' అని గొడ్డలి నెత్తెను. ఇప్పట్టున, దైవముకన్న గోపరాయుని కొండు శరణ్య మున్నదా? ఉన్నది. వీరలక్ష్మి శరణ్య మున్నది. అదిగో! వచ్చుచున్నది. అప్పుడు వెనుకపాటున నతి త్వరితముగ లక్ష్మీదేవి వరదరాజును మెల్లన డగ్గరి, బలమునంతయు వినియోగించి యెత్తిన కుఠారము నెత్తినట్లు లాగివైచినది. స్త్రీ సాహసించిన నలవిగాని పని యొకటున్నదా? వరదరాజు వెనుదిరిగి చూచునప్పటికి లక్ష్మీదేవి యగుపడెను. క్రోధోద్రేకమున శరీరము కంపించుచుండ 'ఓసీ! పిశాచీ!' యని యాతఁ డామెపైకి లంఘించెను. గోపరాయుని కింక భయముదీరినది. తనయజమానుని పుత్రికపైకి లంఘించు నాక్రూరుని నొక్కపెట్టున వెనుకకు గుంజివైచి యాతనితోఁ జెయ్యికలిపెను. వరదరాజు బలవంతుఁడైనను ద్రాగుబోతగుటవలన గోపరాయునికి జవాబుచెప్పుటకుఁ జాలకుండెను. గోపరాయుఁ డాతనిమీఁద దబదబ గుద్దులవర్షమును గురిపించి, జనపనార పగ్గముతో నాతని బంధించివైచెను. లక్ష్మీదేవి కప్పు డూపిరి యాడఁజొచ్చెను. కంపితస్వరముతోఁ బ్రతికితివా గోపరాయా యని యామె యాతనిచేతులను బట్టుకొనెను. ఆతఁడును గృతజ్ఞతాసూచకముగా పల్నాటివీరలక్ష్మిసాహాయ్యమున జీవింపఁ

వాఁడగుటవలన నప్పటి కైదారు దినములనుండియే తోటలను గోయించుచుండెను. గోపరాయనికిఁ దీనికయే లేకుండెను. కోఁత చాలవఱకు జరుగబట్టినది. కాని యింకను రెండు తోటలు మిగిలియే యుండెను. ఏడవనాఁడు జాముప్రొద్దెక్కినప్పటికే తిమ్మరాజు కూలివాండ్రను దీసికొని యూరికి దాపుననున్న తోటను గోయించుట కరిగెను. గోపరాయఁడుకూడ కూలి వాండ్రతో దూరపు పొలమున కరిగెను. పొద్దుగ్రుంకు నప్పటికిఁ గోఁత సమాప్తి నొందెను. కూలివాండ్రందఱు వెళ్ళి పోయిరి. తిమ్మరాజు గోపరాయనికై మొగము సూచుచు పొలము గట్టున కూర్చుండియుండెను. అప్పుడప్పుడే చీకటి నలుదిక్కుల వ్యాపింపఁ జొచ్చెను. ఆకసమంతయు సంధ్యా రాగంబువలన నెఱ్ఱబాఱి యుండెను. భూప్రదేశమంతయు ఎఱ్ఱగాఁ బండియున్న మిరపతోటలతోను, నచ్చటచ్చట నార బోసిన మిరపకళ్లములతోడను, జూచువారలకు రణరంగమా యున్నట్లుండెను. కనుచీఁకటి బాగుగాఁబడినది.

పాలుఁబోసి పెంచినపాము.

గోపరాయఁ డింకను రాకుండెను. అతనికై తిమ్మరాజట్లే వేచియుండెను. పొలమున నొక్కపురుగును లేకుండెను. చీఁకటి ప్రబలమయ్యెను. ఒకరి మొగ మొకరికిఁ గాన్పించుటలేదు. గోపరాయఁడు రాలేదేమా యని తిమ్మరాజు తహతహపడసాగెను, అట్టియెడ నచ్చటి కెవ్వఁడో యతిత్వరితముగ వచ్చుచున్నట్లు సడియయ్యెను. తిమ్మరాజు లేచి పాఱఁజూచెను. ఆవచ్చువ్యక్తి యెవ్వరో గుర్తింపఁజాలకపోయెను.

ఇంతలో బుజమున గండ్రగొడ్డలిఁ బెట్టుకొని, వరదరాజతనిని సమీపించెను. తిమ్మరాజు తత్తరపడసాగెను. కరచరణాదులన్నియు వణకసాగెను. తుదకు నోట మాటలేకుండఁబోయెను. అప్పుడు వరదరాజు పండ్లు గొఱుకుచుఁ గన్నులెఱ్ఱజేసి 'ఏమి బావా! నాకుఁ బిల్లనీయక గోపరాయుని కంటగట్ట నెంచితివా? నేటితో నాకష్టములును, మీ ప్రాణములును బరిసమాప్తి నొందగల' వని కఠినముగాఁ బలుకుచు బలము కొలఁది గొడ్డలి నాతనిపైకి విసరెను. ఒక్క వేటుతో తిమ్మరాజు క్రిందబడిపోయెను. కాని చావలేదు. విసరునప్పుడు గొడ్డలి తిరిగిపోయి మడిమదెబ్బ బాగుగాఁ దలకుఁ దగిలెను. అంతవఱకు కక్కడ బెత్తిక లేచిపోయెను. రక్తము గొట్టమున గొట్టినట్లు బుస్సున పైకి వచ్చుచుండెను. ఆనెత్తుటియందు దొడలు తెలియక తిమ్మరాజు మూర్ఛపడియుండెను.

ఘోరము! అతిఘోరము!

తిమ్మరాజు చచ్చిపోయెనని వరదరాజు తలంచెను. తక్షణముననే మొగదల పొలమునందున్న గోపరాయునికై బయలుదేరెను. అక్కడ గోపరాయఁ డప్పుడే పొలముపని నంతయు ముగించుకొని, యింటికి రావలయు నని మేతగట్టు కొనుచుండెను. ఆసమయమున నాతని కడుగులచప్పుడు విన వచ్చెను. పని వదలిపెట్టి యాతఁడు గట్టునకు వచ్చిచూచెను. చేతియందు మాత్ర మొక లావుపాటి కఱ్ఱయుండెను. ఇంతలో వరదరాజు గండ్రగొడ్డలి చేఁబూని యాతనిని సమీపించెను. ఈమారు మాత్రము గోపరాయఁడు భయపడలేదు. 'దండం

దశగుణం భవేత్' అనునట్లు పగతుని దండించుటకుఁ దగిన దండ మతనికడ నున్నది. వరదరాజెక్కువగా మాటలాడలేదు. 'ఇఁక తప్పించుకొనజాల'వను వాక్యము మాత్రమాతని నోటినుండి వెలువడినది. ఆక్షణముననే తీవ్రకోపంబున నాతనిపైకి గొడ్డలి విసరెను. గోపరాయఁ డేమరుపాటున నుండలేదు. ఆతఁడు గొడ్డలిని విసరినంతనే గోపరాయఁడు తన కఱ్ఱను నడ్డముపెట్టెను. గొడ్డలి కఱ్ఱయుం దిరుకుకొని పోయెను. దానివలనఁ గఱ్ఱయు గొడ్డలియు వారిహస్తములనుండి బెడిసి దూరముగాఁ బడిపోయెను. అంతటితో వరదరాజునకు నిరుత్సాహమును గోపరాయని కుచేష్టమును గలిగెను. ఇఁక చెప్పిన దేమున్నది? వరదరాజునకు నెముకలన్నియు గుల్లయై పోయినవి. గోపరాయఁ డాతని నిష్టమువచ్చినట్లు మోకాళ్లతోను మోచేతులతోను పొడిచి వదలిపెట్టినాఁడు. ఆ! వదలిపెట్టుటయే? మోపు తాఁటితో బంధించి, యాతఁడే చొప్ప మోపనుకొని, తిమ్మరాజు పడియున్న స్థలమునకు మోసికొని వచ్చెను.

తానొకటి దలచిన దైవ మొకటి తలచును.

తిమ్మరాజునకింకను స్మృతి కలుగలేదు. నెత్తురింకను గాయమునుండి ప్రవహించుచునే యుండెను. ఆ దృశ్యమును గాంచినంతనే గోపరాయనికి గుండె పగిలిపోయెను. 'ఓరి మూఢుఁడా! ఎంతపని జేసితివిరా?' యని తీవ్రకోపమున వరదరాజును నొక్కనారిగాఁ గ్రిందఁబడవైచి, చెంతనున్న కుంటలోని చల్లని నీళ్లదెచ్చి, తిమ్మరాజు మోముపైఁ జల్లి

పై గుడ్డను జింపి గాయమునకుఁ గట్టుగట్టి నెత్తురుప్రవాహమును గొంతవఱ కాపి, యాతని కుపచార మొనర్చు

పట్టుకొమ్మ విరిగెను. చుండెను. కొంతవడికిఁ దిమ్మరాజు తెప్పిరిల్లి కనులు దెఱచి గోపరాయని గాంచి 'గోపరాయా! బ్రతికియుంటివా? ఏడీ ఆ నరహంతకుఁడు?' అని యుచ్చరించెను. ఇంటియందు రాగమ్మ మొదలగువారు, తమవా రింకను రాలేదేమా యని సమాచారముఁ దెలిసికొని వచ్చుటకై యొకనిఁ బంపిరి. అతఁడు వచ్చునప్పటికిఁ దిమ్మరాజు నీరసముతోఁ బడియుండెను. గోపరాయనివలన సమాచారమంతయు నాఁత డెఱింగి, యొక్కపెట్టుగున నింటి కరిగి జరిగినదంతయు వారల కెఱింగించి, బండితోలుకొని పోయెను. ఇల్లంతయు నేడుపులతో నిండిపోయెను. ఊరివా రందరు గుంపులుకట్టి పొలమునకుఁ బోయిరి. రాగమ్మ మనస్సు చివుకుమనెను. తమ్మునిపై విరక్తి గలిగెను. అతి వనిన మండిపడసాగెను. ఇంతలో బండిమీఁదఁ దిమ్మరాజును గృహమునకుఁ జేర్చిరి. గోపరాయఁ డాదుష్టుని బంధించి తీసికొని వచ్చెను.

కొన్నిదినములు గడచినవి. తిమ్మరాజునకుఁ దిరిగి యారోగ్యము గలుగ నారంభించెను. నెలదినములు గతించు నప్పటి కాతనికి సంపూర్ణారోగ్యము గలిగెను. కాని మనసెప్పుడును క్రోధానంబులచే దహింపఁబడుచునే యుండెను. వరద రాజుపై నాతనికిఁ గలిగిన కోపావేశ మాతనిప్రాణాపహార ణంబువలన శాంతి నొందునట్లు కనుపట్టుచుండెను. వరదరా

జంటివారికేగాక యూరివారికందఱకును బ్రబలశత్రువుగఁ గాన్పించుచుండెను. పాపవృక్షమిప్పటికిఁ బండినది. ఇన్నినాళ్ళనుండియు నాతఁడు దిమ్మరాజు నింటఁ గారాగృహవాస మనుభవించుచునే యుండెను. రాగమ్మ కాతనిపొడయే గిట్టకుండెను. తనభర్త నెత్తురుగంటఁ జూచిన యాపాపాత్ముని బ్రాణములతో విడువఁగూడదని సంకల్పించుకొనియుండెను. లక్ష్మీదేవమ్మ మామూలుగనే యుండెను. ఊరివారందఱొకవేళ బావమఱది యని వరదరాజును విడిచిపుచ్చినను, దానముపేక్ష చేయఁగూడదనియు, బంధుద్రోహియు, స్వామిద్రోహియునగు నాతనివలనఁ దమకు ముందెప్పుడేనియు హానికలుగక మానదనియుఁ గాన నతని సమూలముగా నశింపఁజేయవలెననియుఁ గృతనిశ్చయులై యుండిరి. కాని "కావలసినపని గంధర్వులేతీర్తు"రన్నట్లు తిమ్మరాజే యాపనికిఁ బూనుకొని యుండెను. ఒకనాఁడు గ్రామాధికారియగు తిమ్మరాజు, పురవాసులందఱి యెదుట వరదరాజును విచారించి యాతనికి మరణదండనము విధించెను. రాగమ్మ దానినెఱింగియుఁ గంటఁ దడిఁ బెట్టలేదు. కులసతీమణులకుఁ దమ పతులకన్న ప్రియులగు వారొక్కరేనియు నుండరుగదా? దండనము విధించిన ప్రకారము, మఱునాఁడు వరదరాజును నూరి వెలుపలనున్న వేపచెట్టునకు వ్రేలాడ దీసిరి. నాటితో మాచెర్లకుఁ గష్టము లంతరించి పోయెను.

దుష్టశిక్షణము.

తిమ్మరాజునకు మనస్సు స్థిమితపడెను. లక్ష్మీదేవమ్మ గోపరాయనిఁ బ్రేమించుచున్న సంగతి యాతనికిఁ జక్కగాఁ

తెలియవచ్చెను. అందు కాతఁ డెంతమాత్రము కుమార్తెను గోపింప లేదు. గోపరాయుని సచ్చరిత్రము తనకే కాక, యూరివా రందరకును తనుప్రియమై యుండుటవలనను, నాతఁడును భూవసతియుందు దప్ప తక్కిన వాసియుం దన్నిఁటను దనకు సరిసమైనవాఁ డగుటవలనను, దన ప్రాణమును రక్షించినవాఁ డగుటవలనను, దివ్యరా జతనికిఁ దన యేకపుత్త్రిక నిచ్చి యతివైభవముతోఁ బెండ్లికార్యము జరిగించి యాతనిఁ దన యింటనే యిల్లటముగా నుంచుకొనెను. నూతనదంపతు లనుకూలదాంపత్యమువలన సుఖజీవనము నొందియుండిరి.

సుఖజీవనము.

౮. హరిదాసు.

సీ॥ సకియవలననె మృత్యు వాసన్న మగును,
సకియవలననె ప్రాణరక్షణము జరుగు,
సకియవలననె ధర్మానుసరణ మొదవు,
మనుజున కని తెలిపినవా రనఁగ వినమొ?

హరిదాసు నివాసస్థానము గుత్తికొండ. ఆతని పేరే దియో యెవ్వరికిఁ దెలియదు. ఆతని వృత్తివలన నందరు నాతనిని హరిదాసనియే పిలుచుచుండిరి. ఆతనికి భూవసతి యేమియును లేదు. మొదటినుండియు నీతఁడు ధనుర్మాసమందు గ్రామసంచార మొనర్చుచు సంవత్సరగ్రాసమునకు దక్కువగాకుండునంతటి ధాన్యమును సంపాదించుకొనుచు సుఖజీవన మొనర్చుచుండెడివాఁడు. ఆకారము బహుచక్కగా నుండును.

హరిదాసు.

శరీరము సువర్ణచ్ఛాయను మించియుండును. మంచి తలకట్టుగలవాఁడు. ధనుర్మాసమునందు ప్రతిరోజు ఉషఃకాలముననే స్నానమొనర్చి, జారుముడి వైచుకొని చక్కని గౌను దొడిగికొని, కాళ్ళకు గజ్జెలుకట్టుకొని, తంబురమీటుచు, శ్రావ్యతర కంఠంబునఁ జక్కని గీతములను బాడుచు, నాతఁడు బయలుదేరినంతనే ప్రతివారును బనులన్నియును వదలి, యాతని కెంత లేదన్న నరసోలెడు గింజలకుఁ దక్కువగాకుండఁ బెట్టుచుండెడివారు. ప్రతిగ్రామమందును నక్షయపాత్రి యించుమించుగఁ బడి తడవలు

వింపుచుండెడిది. గురుత్వాంకురము ఉబ్బెను నెమ్మనము గౌరవముతోఁ జూచుచుండెడివారు. ఆతఁడును బ్రతివారిని 'అమ్మా, అయ్యా' అని పిలుచుచు నెంతో యాదరముతో నుండెడివాఁడు. రాత్రిపూట కాపులందరితో వలస హరికీర్తనామృతమును గ్రోలుచుండెడివారు.

శ్రీదేవమ్మ హరిదాసుని భార్య. శరీరచ్ఛాయయాకు భర్తను మించియుండునని యే చెప్పవలయును. ఆగ్రామమున నాకాలమున నున్న యువతు లందఱికన్నను, సిమెయే చక్కని దని యెల్లరును జెప్పుకొనుచుండెడివారు. సుమారు ఇరువది యైదేండ్ల యీడున నుండెను. హరిదాసుగూడఁ దగిన వయస్సుగలవాఁడై యుండుటవలన వారి యెడల నచుకూలదాంపత్యము నిలిచియుండెను. పొలముపను లెక్కువయును లేమంగునందున శ్రీదేవమ్మ యెప్పుడు మీటికడనే మసలుచు, రాటముకు దగ్గఱయుండెను. ఇదియే పల్లెటి వాసులయం దున్న సదాచారలక్షణము.

శ్రీదేవమ్మ.

కె॥ ....

..........ప ట ... నసులె ... సున్

వసుధేశుఁ ... న మున్నను

గుసుమాస్త్రి ... కన • జొన్న ... మున్.

అను వచన మిప్పటికిని సార్థకముగనే యున్నది.

శ్రీదేవమ్మ సహజ సౌందర్యవతియగుట వలనఁ గొంద అకుఁ గన్నెఱ్ఱగా నుండకపోలేదు. అట్టివారిలో నరసరాయఁడు

మొదటివాఁడు. ఇతఁడు మంచి చూపరి. వాక్చాతుర్యమున మిక్కిలి ప్రవీణుఁడు. చాలినంత ద్రవ్యము గలవాఁడు. ఇంచు మించుగ ముప్పదియేండ్లు గలవాఁడు. కొంచెము కుఱుచగను బక్కపలుచగను నుండును. కంటికి నచ్చిన యువతి యాతని దృష్టిపథమునఁ బడినయెడల, వలసినంత ధన మొసంగియో, బలాత్కరించియో, చెరుప యత్నించు స్వభావముగలవాఁడు. ఇదియే యాతనియెడల నున్న దుర్గుణము. తక్కిన గుణము లన్నింటియందుఁ గొనియాడఁ దగినవాఁడై యుండెను. శ్రీదే

నరసరాయఁడు.

విని గాంచినప్పటినుండియు నాతనికిఁ బిచ్చి యెత్తినటు లుండెను. అనేకవిధముల యత్నించి చూచెను. కాని నిరుపమాన పతిభక్తియుతయగు శ్రీదేవి యాతనిఁ గన్నెత్తియేనియుఁ జూడకుండెను. కాని యాదురాత్మ్మునివలన అప్పు డేమి కీడుమూడునో యని యాపతివ్రతామ తల్లి భయపడుచునే యుండెను. సాహసించి యొంటరిగ బయలునకు వెళ్లుటకుఁ గూడ నామె శంకించుచుండెను. మానినీ శిరోమణులకుఁ బ్రాణముకన్న మానమే ఘనము కదా! రాత్రిపూట హరిదాసింటికడనే యుండుటవలనను, బొగ్గు వోవువరకుఁ గాపులంద ఱాతని యింటిచుట్టు మసలుచుండుట వలనను, వీలుపడక యున్నందున, నరసరాయఁడు తగిన సమయమునకై వేచియుండెను.

కాలము దుర్మార్గులకే యనుకూల మగుచుండును. నాఁడు ముక్కోటిపండుగ. గుత్తికొండబిలస్నానము సుప్రసిద్ధమైయుండుటవలన స్నానార్థమై చుట్టుపట్టుగ్రామములనుండియే

గాక దూరపు భూములనుండియుఁ బెక్కుమంది జనులు వచ్చియుండిరి. ఇఁక గుత్తికొండనుగురించి చెప్పున దేమున్నది? అయ్యది ధనుర్మాస మగుటవలన హరిదాసు మామూలు ప్రకారము పెందలకడనే లేచి భార్యాసహితుఁడై బెళస్నాన మొనర్చి, స్వగ్రామమునను గలయఁదిరిగి, సంపాదనార్థమై చుట్టు పక్కలనున్న గ్రామముల కరుగుచుఁ దానా

దురాలోచనము.

నాటి రాత్రికింటికి వచ్చుట యసంభవ మగునేమో యని భార్యతో భద్రమని చెప్పి వెడలిపోయెను. హరిదాసుసమాచారమంతయు నెఱింగియున్న వాఁడగుట వలన, నరసరాయఁడానాఁడు తన వాంఛితము నెఱవేర్చు కొనవలయు నని కృతనిశ్చయుఁడై యుండెను. ముక్కోటి పండుగ యగుటవలన నాఁడు హరిదాసునింటిప్రక్క నున్న వారందరు, రాత్రికి గ్రామసావడియందు జరుగనున్న హరికథ కరుగుదురనియు నందువలనఁ దన కెట్టి యిబ్బందియు సంభవింప దనియు నాతఁడు నిశ్చితుఁడై తలఁచియుండెను. దుర్మార్గులతలంపు లిట్టులనేకదా యుండునది? ఆకాశహర్మ్యనిర్మాణమునందే వారిబుద్ధికుశలతయంతయు వినియోగింపఁబడును.

రాత్రి దాదాపు జాముప్రొద్దు గడచెను. ఊరివారందఱును హరికథాకాలక్షేపమున మెలంగుచుండిరి. శ్రీదేవికిఁ దానుగూడ నరుగవలయు నని యున్నది. కాని భర్త యింటి యందు లేకుండుటవలన నిల్లు వదలిపోవుట కామెమన సొప్పకుండెను. తనభర్త నాటికి రాఁడనుకొని భర్తవలెనే యామెయు నేకాదశీవ్రతదీక్షాపరతంత్రురాలు గనుక యింటి

ముంగిటఁ జాపవైచుకొని యాత్మధ్యాన మొనర్చుకొనుచుఁ బండుకొనెను. అప్పటికి షుమారు నడిరేయి కావచ్చినది. పలుకరించుట కిరుపొరుగువా రెవ్వరును లేకుండిరి. గ్రామ సావడియందు జరుగుచున్న గోవిందధ్వనులు, కథకుని రాగాలాపములు చక్కగా వినఁబడుచుండెను. అంతయును నిశ్శబ్దముగా నుండెను. శ్రీదేవి యాత్మధ్యానమున నిమగ్నయై యుండెను. అట్టియెడ నెవ్వరో వీథితలుపుఁ దట్టిన ట్లయ్యెను. ఆమె వెంటనే తనభర్త వచ్చినాఁడని గంపెడాసతో నరిగి తలుపును దెఱచెను. ద్వారమునకున్న యావ్యక్తిని గాంచినంతనే యామెకు గుండె గుభిల్లు మనియెను. 'అయ్యో దేవుఁడా!' యని యామె కెవ్వున కేకవైచి తలుపును బలవంతముగా మూయ నుంకించెను. కాని యావ్యక్తి ఆ నవసరాయఁ డొక్కమొగి లోనఁ బ్రవేశించి, తలుపునకు లోపలి గడియ వైచి నిర్భయముగ నిరంకుశముగ నామె హస్తద్వయమును బట్టుకొనియెను. వెనువెంటనే యా సాధ్వీమణి మూర్తీభవించిన కాళికావతారమువలె విజృంభించి 'ఛీ! దుర్మార్గుఁడా!' యని యొక్కపట్టున నాతని విదల్చివైచెను. అనిచుఁ డంతటితో నూఱకొనక, వీథితలుపు దెసవ నులుకుచున్న యాపరమపతివ్రతాశిరోమణి పయ్యెద చెఱగుఁ బట్టి వెనుకకు లాగఁదొడంగెను. ఆమె పెనగులాడినది. పయ్యెద చినిగి పట్టువిడిపోయినది. అరచినప్పటికి నామె మొఱాలకించువారు లేకుండిరి. ఆక్రూరుఁడామెను విడువలేదు. వెంట

మానభంగ ప్రయత్నము.

నంటె యామెను బట్టుకొని తన బాహుద్వయమున నిరికించు
కొని 'పిచ్చిదానా! ఇంత యాగడ మేల?' యని ముద్దుబెట్టు
కొనఁబోయెను. ఆమె గోళ్ళతో నెత్తురంట రక్కినది. పండ్ల
తోఁ గొఱికినది. బాహుబంధనమునుండి విడివడుట కెంత
యో ప్రయత్నించినది. కాళ్ళతోఁ దన్నినది. నోటికివచ్చినట్లు
దిట్టినది. ఆతని కది తగనిపని యని బోధించినది. కాని యువి
యానీమన కొక లెక్కయా? ఆదుర్మదాంధుని చెవుల కామె
హితవాక్యములు వినబడఁ గలవా? ఆతనియెడ నామె సాహస
మక్కఱకు వచ్చినది కాదు. ఆకిరాతుఁడు పట్టు విడువ
లేదు. సహజముగ నబల యగు నామె యేమి చేయఁగలదు?
ఆమెకుఁ గన్నులు తిరిగిపోవుచుండెను. స్వరము సన్నగిల్లెను.
తుదకు స్మృతిదప్పి చటుక్కున నేలపైఁ బడిపోయెను.

ఇంటియందు భార్యయొక్కతెయే యున్నదని, హరి
దాసు గ్రామసంచారమును ద్వరగా ముగించుకొని యెట్లైన
రాత్రికింటికిఁ జేరవలయు నని సంకల్పించుకొనియుండెను. కాని
యెంత యత్నించినను దుదకుఁ జీఁకటియేపడి యాతఁడు బయ
లుదేరునప్పటికి జాముప్రొద్దు గతించెను. అయినప్పటికి
నాతఁడు లక్ష్యముసేయక, మార్గము చిరపరిచయ మగుట
వలన, నడిరేయికి స్వగ్రామమును జేరుకొనియెను. ఆతఁడు
తనయింటి సందుమలుపునకు రాగానే, శ్రీదేవి రుద్ధకంఠస్వర
మును, రోదనధ్వనియును నాతనికి వినవచ్చెను. వినినపాటుననే
యాతఁడు నిర్ఘాంతచేతస్కుఁడయ్యెను. నిశ్శబ్దముగ నడుగులు
వడివడిగ నిడుచు, నిజగృహబహిర్ద్వారమున డాసి, తలుపు

బెజ్జములగుండ దొంగిచూచెను. హరిదాసునకు గుండె బ్రద్దలయ్యెను. శ్రీదేవి స్మృతిదప్పి కటికినేలపై బడి యుండెను. ఒక యపరిచితపురుషుఁ డామెను

దుష్టశిక్షణము.

మాటిమాటికి స్పృశించుచుండెను. హరిదాసునకుఁ గోపము ప్రజ్వరిల్లిపోయినది. శివమెత్తినచందమున శరీరము కంపింప సాగెను. అటు లగుట సహజమేకదా! అట్టిపుణ్యదివసమున పుణ్యచరిత్రయగు నిజసతీమణికి, హృదయమునకు నచ్చినయట్టి ప్రియసతీమణికి, పతిదీక్షాపరతంత్రురా లగు కులాంగనకు, నాయర్ధరాత్రంబున ఒరు లెవ్వరు నింటలేనియెడ ఒక నీచుని వలన ఒక దురాత్మునివలన ఆనరసరాయుఁ డీమూలమునఁ గాన దనకన్నులయెదుట మానభంగ మగుచుండఁ జూచి భర్త యగువాఁడు, తుదకుఁ బిరికివాఁడే యగుఁగాక సహించియుండఁగలఁడా? హరిదాసు పిరికివాఁడు గాఁడు. కేవలము మానధనుఁడు. అందు నిరుపమాన మగు శరీరబలము గలవాఁడు. ఆతఁ డేమాత్రము చప్పుడుగాకుండ గోడ కెగఁబ్రాకి యింటిలోనికి దుమికెను. నరసరాయుని కుటిలప్రయత్నమాతని కన్నులకుఁ బొడకట్టెను. మఱుక్షణమందే యాకన్నులగ్నికణము లై పోయెను. అబ్బ! అప్పటి యాతని మానసోద్రేకమును వర్ణింపఁజాలము. వెనుకపాటుల నా నీచుని డాసి, యొక్క తన్ను దన్నెను. నరసరాయఁ డాతన్నునకు బొక్కడు మన్ను దిని, తెప్పరిల్లి, చివాలున లేచి, మొలనుండి పిడికత్తిని లాగి హరిదాసుపైకి నురికెను. ఏమి యాదుర్మార్గుని సాహసము? పతివ్రతామానభంగమునకేగాక, పరప్రాణాప

హారణంబునకుఁ గూడ సిద్ధపడియుండెను గదా ? అటులఁ బైకివచ్చు నరసరాయునిఁ గాంచి హరిదా సేమాత్రమును భయపడలేదు. తన ప్రాణమునకు ముప్పుగలుగునేమో యని యాంశేఁషు శంకింపలేదు. నిరాయుధుఁడయ్యు నాతని నెదుర్కొని, కత్తిగల హస్తమును దన రెండుచేతులతో బలముగా బట్టుకొనెను. ఇఁక విడువలేదు. నరసరాయఁ డెంతో యత్నించెను. కాని విడిపించుకొనుట దుస్సాధ్యముగా నుండెను. ఆతనికిఁ గోప మినుమడించెను. హరిదాసుని నత్తువకొలఁది తన్న నారంభించెను. రెండవచేతితో బరుకఁ దొడంగెను. కాని యవి యన్నియు హరిదాసు నెడలఁ బనిచేసినవి కావు.

ఆనీచుని వికారపుచేష్టలవలన హరిదాసునకుఁ గోపము చెలరేగెను. సహనభావ ముడుగంటెను. ఆతనిహస్తమును బలవంతముగా వెనుకకుఁ ద్రిప్పి, యాబాకును నరసరాయుని చిరుదొక్కఁ గాననటులఁ జేసి, 'నీచుఁడా! నేటితో నీ కాయువు సరి' యని వికటాట్టహాస మొనర్చుచు బలముగా నదిమివైచెను. పిడివఱకు కత్తి యామనుష్యుని చిరుదొక్కయందు దిగిపోయెను. పాపునకుఁ దగినశిక్ష కలిగెను. నరసరాయఁడు విగతప్రాణుఁడై నేలపైఁ బడిపోయెను.

తెల్లవాఱినది. హరిదాసు నింట హత్య గావింపఁబడెనని యప్పుడే గ్రామమం దంతటను దెలియవచ్చెను. జనులందరు గుంపులుగట్టి వచ్చి చూచిపోవుచుండిరి. హరిదాసు నింటిదగ్గర నొక తిరుణాలమాదిరిగా నుండెను. 'గాడిదకుఁ దగిన శాస్తి జరిగినదిలే' యని కొందఱును, 'పాపము! దుర్మరణమురా'

యని కొందఱును జను లిచ్చవచ్చినట్లు ముచ్చటించుకొను చుండిరి. శ్రీదేవి యాకారమును జూచినవా రందరును గంటఁ దడివెట్టుచుండిరి. ఆ చిక్కువడిన శిరోజములును ఆ చినిగి పోయిన పయ్యెదయు ఆశరీరము నంటుకొనియున్న దుమ్మును మొదలగునవి యన్నియు నామెకు నాటికి కేయిగలిగిన యపచారమునుగూర్చి చెప్పకయే చెప్పుచుండెను. ఊరి యాఁడువారందరును నామె నోదార్చుచుండిరి. హరిదాసున కింకను గోపము తగ్గలేదు. చూచువారల కాతఁ డుద్ధతునివలె గనబడుచుండెను. ఏమియుఁ దెలియని మూఢులు 'అడుక్కొని తినేవాడికిఁగూడ నింత పొగరా?' యని యనుకొనఁజొచ్చిరి. కొంచెము జనసమ్మర్దము తగ్గునప్పటికి గ్రామాధికారి శవ పరీక్షార్థమై వచ్చెను. అందుఁ బరీక్షించుట కే మున్నది? అద్దము చూపిన ట్లంతయుఁ గనఁబడుచునే యుండెను. గ్రామాధికారి శవమునకు దహనాధికార మొసంగి హంతకుని విచారింపవలయు నని గ్రామసావడియందు సభ చేసెను. జను లందరును హరిదాసున కెట్టిశిక్ష విధింపఁబడునో తెలిసికొందమని క్రిక్కిరిసియుండిరి. హరిదాసుని మోతాదులు బంధించి తీసికొని వచ్చి యుండిరి. అందరియెదుట విచారణము ప్రారంభ మయ్యెను. కాని విచారించుట కేమున్నది? నరసరాయఁడు చేయఁదలచినది శ్రీదేవి మానభంగము. యత్నించినది హరి దాసుని ప్రాణాపహరణము. కలిగినది నరకలోకనివాసము. జనులందరును హరిదాసుని కేవలము నిర్దోషియని తలం చిరి. కాని గ్రామాధికారిమాత్రము నరసరాయఁడు తనకు

దగ్గరవాఁడగుటవలనను, నందు జాత్యభిమానంబు నెక్కువగా
ఉరిశిక్ష. బాటించువాఁ డగుటవలనను హరిదాసుని నిర్దోషి
యని తలంపక, కేవలము నరహంతకుఁడనియే
యెంచి విచారణానంతర మాతనికి మరణదండనము విధించెను.
హరిదా సప్పుడు తలయెత్తి గ్రామాధికారివంకఁ దీవ్రముగాఁ
జూచెనేకాని నోరెత్తి యేమియుఁ బలుకకుండెను. అక్కడ
నున్న వారందఱును గ్రామాధికారితీర్పునకు వింతపడిరి.
అందరికి నాతనియెడఁ జురుక్కు మనెను. కాని

కం. సామజము చెఱకు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి ♦ త్రోలంగలవా?
గ్రామపతి తగవుగప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు ♦ కాదనఁ గలరా?

అను వచనానుసరణి సహించి యూఱకుండిరి. హరి
దాసు నప్పుడే గ్రామచావడియం దొకగదియందు బంధితు
నిగా నుంచిరి. ఎవరియిండ్లకు వారు వెళ్లిపోయిరి. ధర్మహానికి
జనులు సహించియున్నను దైవము సహించి యుండఁగలఁడా!

గ్రామాధికారియిల్లు గ్రామచావడి నానుకొనియే
యున్నది. హరిదాసునకు విధించినశిక్షను గూర్చి గ్రామమున
గుజగుజలు పుట్టెను. ప్రతివాఁడును అన్యాయము అన్యా
యము అని పలుకసాగెను. నిక్కముగ నన్యాయ మని
గ్రామాధికారి యంతరాత్మకుఁ దోఁచుచునే యుండెను. కాని
దురభిమానమువలన నాతనికి బుద్ధి పెడతలఁ బట్టినది. ఆతని

భార్యయగు చినదేవమ్మకీవిచారణము నచ్చలేదు. ఆమెమంచి పరిశీలనదృష్టి గలది. అందువలన హరిదాసుచేసిన కృత్యము నీచుండగు నగసరాయుని యెడలఁ దగినదియే యని భావించుటే కాక, యట్టివానిని జంపుటయే నిజమగు పౌరుష మని యామె తలంచెను. భర్త తప్పుతోఁ బ్రవఁ దాక్షిణ్యమందుల కామె కెంతయో కష్టముగానుండెను. కాని యాతనియెదుట సాహసించి మాటాఁడజాలదు. ఏలాగుననేనియు హరిదాసునిమరణదండనము రద్దుచేయింపవలయు నని యామె సంకల్పించుకొనియుండెను. కాని తప్పించుట కుపాయమేమియు నామెకుఁ దెలియకుండెను. హరిదాసుని గురించి యామకేగాక యూరివారందరికిని మంచి యభిప్రాయ ముండెను. అదిగాక శ్రీదేవిసతీత్వమును గూర్చి చినదేవమ్మకు జక్కగాఁ దెలియును. అట్టి పతివ్రతాశిరోమణి కన్యాయముగ అతిఘోరముగ అకారణముగ వైధవ్యము సంభవ మగుచుండ నెవ్వరేనియుఁ జూచి సహించియుండ గలరా? ధర్మస్వరూపురాలగు చినదేవమ్మకు దైవము తోడుపడకుండునా?

చినదేవమ్మ.

హరిదాసు తనకు విధింపఁబడిన మరణదండనమును గూర్చి యంతగా విచారించుట లేదు. కాని న్యాయపరిపాలనాదక్షులగు పల్నాటి జనులనుగూర్చి తీవ్రముగా విచారింపఁ దొడఁగెను. అతనికి శిక్ష విధింపఁబడి రెండుమూఁడు దినములయ్యెను. అక్కడ (శ్రీ)దేవమ్మ యన్న మనక, నిద్ర యనక కంటికి మంటికి నేకధారగా నేడువ దొడంగెను. ఆమె నెవ్వరోదా

ర్పఁగలరు. హరిదాసుగూడ భార్యయవస్థకు మిక్కిలిగ వాపోవఁదొడంగెను. కాని యెవ్వరు సాయపడఁగలరు. ఒకనాఁడు హరిదాసు గదియందలి గవాక్షము నానుకొని యెద్దానిగూర్చియో పరధ్యానముగ నుండెను. అప్పుడు ప్రొద్దు నెత్తిమీఁదికి వచ్చియుండెను. అట్టియెడ నాతని నెవ్వరో పిలిచినట్లయ్యెను.

ఆతఁడు వెనుదిరిగి చూచునప్పటి కొక కుఱ్ఱవాఁడాతని మీఁద నొక యుత్తరమును వైచి యొక్కపరుగున వెళ్ళిపోయెను. హరిదాసున కాశ్చర్యమయ్యెను. చేతులు బంధింపఁబడి యుండుటవలన నతికష్టముతో నాయుత్తరము నందుకొని చదువుకొనసాగెను. చదువ మొదలు పెట్టినంతనే యాతనికిఁ గన్నులవెంట నశ్రువులు రాలఁజొచ్చెను. కొంత వఱకుఁ జదువునప్పటి కాతనికి నవ్వు వచ్చెను.

ఉత్తరము.

తుదివఱకుఁ జదివినంతనే 'యుక్తమా? అయుక్తమా?' యను రెండు వాక్యములాతని నోటివెంట నప్రయత్నముగా వెలువడెను. హరిదాసునకు సందిగ్ధావస్థ సంభవించెను. ఏమియును దోచలేదు. కాని 'యుక్తమే' యని యాతని యంతరాత్మ పలుకఁదొడంగెను. హరిదాసున కది వినఁబడుచునే యున్నది. తుద కాతఁడుగూడ 'యుక్తమే' యని సిద్ధాంతీకరించుకొని యాయుత్తరమును ముక్కలు ముక్కలుగాఁ జించి పాఱవైచెను. ఇదియంతయును నెవ్వరికిని దెలియదు. గడువుదినము సమీపించెను. హరిదాసు నురిదీయుదురని చుట్టుప్రక్కల గ్రామవాసులందరికిఁ దెలియవచ్చెను. పాపము! అందరును హరిదాసునిగూర్చి విలపింపఁ దొడగిరి.

మంచివాఁడు నిష్కారణముగ వధింపఁబడనున్నప్పు డెవ్వరు కంటఁ దడివెట్టకుందురు? అయ్యో! తనభర్తకై విలపించుచున్న శ్రీదేవిని-ఆమహాతల్లిని-ఆసాధ్వీమణిని-ఆయూరి శ్రీదేవిని- ఎవ్వ రోదార్చువారు? ఆమెకు వైధవ్యము దప్పదా? ఆమెభర్తను గాపాడువారు లేరా? ధర్మమునకు రక్షణము లేదా? గుత్తికొండయం దెచ్చటఁ జూచినను శోకదేవత తాండవమాడు చుండెను. నాఁడే గడువుదినము. వఱువాతనే గ్రామాధికారి గ్రామసావడికి వచ్చెను. చేతులు గట్టుకొని మోతాదు లాజ్ఞకై వేచియుండిరి. ఉరిదీయువారు తగినసన్నాహముల నొనర్చు చుండిరి. ప్రజలందు స్త్రీపురుషభేదమేనియు నెంచక గ్రామ చావడిచుట్టును మూగియుండిరి. రెండుగడియల ప్రొద్దెక్కెను. గుత్తికొండయం దాపూట నెవ్వరును బొయ్యి రాజఁబెట్టి యెఱుంగరు. గృహములన్నియుఁ బాడుపడినట్లుండెను. తుదకు నోరులేని పక్షులుగూడఁ దమతమ యెఱ్ఱకై పోవుట

సంక్షోభము.

మాని గ్రామచావడి ముంగిటనున్న వేపమ్రానిను మీఁద నిలచి ముందు జరుగనున్న ఘోరకృత్యమును గాంచలేక యేడ్చుచున్నవో యన్నట్లు గోలగా నఱచుచుండెను. పశువులు 'అంబా' యని మొఱవెట్టుచుండెను. కుక్కలు 'కుయ్యో కుయ్యో' యని యరచుచుండెను. ఇవ్విధి గుత్తికొండయందుఁగల సర్వప్రాణులును హరిదాసునికై దుఃఖించుచుండెను. శ్రీదేవి కానాఁడు ప్రపంచమంతయు శూన్యముగాఁ గనుపట్టుచుండెను. అప్పటి యామె యవస్థను చూచినవారందరును నిఁక నామె బ్రతుకునా యని

విచారింపఁజొచ్చిరి. ఆమెయుఁ దనభర్తకుఁ గలుగఁబోవు భయంకరమరణమును గనులఁ జూడఁజాలక యింటియందే పడి యేడ్చుచుండెను.

జాము ప్రొద్దెక్కెను. ప్రజలందరు హరిదాసునిరాకకై నిరీక్షించుచుండిరి. అప్పుడు బంధితుఁడగు హరిదాసు నచ్చోటికిఁ దీసికొని రాఁబడియెను. ఆతని మొగమునందు దుఃఖసూచన లెప్పుడును గన్పడుట లేదు. నిర్భయముగ అపరిమితానందముగ ఒకసారి సభనంతయుఁ గలయఁ జూచెను. ఆతని కెవ్వరగుపడిరో కాని యొక్కసారిమాత్రము తలనాడించెను. తిరిగి మొగమెత్తలేదు. గ్రామాధికారి యందరిని సంబోధించుచు, 'నేటితో హరిదాసునకు జీవితసమాప్తి కానున్నదిగాన, నాతని కేదేనిఁ గోరికయున్నచో నద్దానిని నెరవేర్చ మనకు విధియై యున్నది' అని పల్కెను.'హరిదా సడిగినదానిని మనము తప్పక నెఱవేర్చవలయును' అని ప్రజలందరును గంఠోక్తిగా నడిగిరి. హరిదా సప్పు డందరినిఁ దిలకించి 'అయ్యలారా! ఇప్పుడు నా కేమియు భయమను మాటయే లేదు. నేనందఱివలనను, నరహంతకుఁడ నని యెన్నఁబడి యుంటిని' అని యనునంతలో నెవ్వరో 'లేదు' అని బిగ్గరగాఁ బలికిరి. అందఱును నాశ్చర్యముతోఁ దిలకించిరి. కాని యావ్యక్తి యెవ్వరో వారికిఁ దెలియ దయ్యెను. తిరిగి హరిదాసు 'నా కెటులైనను నేఁడు చావుతప్పదు. కాని నాకొక్క కోరిక గలదు. మీరందఱును నాఁకుగల తుదికోరికను దీర్చనుంటిరిగాన యడుగఁదలంచితిని' అని యనునంతలో 'తప్పకుండ' అని యాతని నెవ్వరో

సంబోధించిరి. ప్రజలందరును దిరిగి యావ్యక్తి యెవ్వరో యని విచారించిరి. కాని తెలియ వచ్చినది కాదు. హరిదాసు తిరిగి పలుక నారంభించెను.

"అడుగుటకు నా కెంతమాత్రమును సంకోచము లేదు. ఇంతకంటె నేను మంచివాఁడనుగాఁబోను. ఎన్నాళ్ళనుండియో నా కొకరియందు మనస్సులగ్నమై యుండెను. ఎంతయత్నించినను నా కది లభించినది కాదు. ఆకోరికను నేఁడు మీరు తీర్పవలయును. ఆవ్యక్తియెవ్వరోగాదు. మీరందరును నెఱుంగుదురు. ఆమె గ్రామాధికారిభార్యయగు చినదేవమ్మ" అని యనినంతనే గ్రామాధికారికిఁ గోపము ప్రజ్వరిల్లిపోయెను. తోఁకఁద్రొక్కిన త్రాచుపామువలెబుస్సుమనుచు 'ఓరీ! నీచుఁడా' యని యాతనిపై కురికెను. "అన్యాయము, అన్యాయము" అని తిరిగి యెవ్వరో పలికిరి. జనులందఱాశ్చర్యచకితులై చూచుచుండిరి. స్త్రీసమూహమునుండి యొకవ్యక్తి యీవలకు వచ్చి గ్రామాధికారిని సమీపించి యాతని రెండుచేతులను బట్టుకొని 'నాథా! అగు మాగుము. అంతకోపమువలదు. ఇదియేనా మీ న్యాయవిచారణము. మీ భార్యనడిగినందులకే యింతకోపము వచ్చియున్నప్పుడు, హరిదాసునికండ్లయెదుట పతివ్రతామతల్లియు, ననుకూలవతియు నగు నాతని భార్యను నొక్క నీచుఁడు నిర్బంధించినప్పుడాతని కెంతకోపము వచ్చియుండునో యూహింపుఁడు. అడిగినందుకే యాతనిఁ జంపుటకు మీ రుద్యుక్తులై యుండఁ జెరుచునప్పుడాతఁ డెట్లుండవలయునో విచారింపుడు. భార్యావమానము మీ కెంత సహింపరా

ఉరిశిక్ష తప్పెను.

నిదో యెల్లరకు నంతేయని భావింపుఁడు. ఒక పుణ్యాంగనకు మానభంగము జరుగుచుండ మీరు చూచి సహించి యుండఁగలరా? మీ భార్య యొకరివలన మానభంగమంద నున్నప్పుడట్టివానిని మీరు గనులారఁ దిలకించి ప్రాణములతో విడిచిపెట్టుదురా! హరిదాసుని యెడ నిందుఁ దప్పుమాత్రమును లేదు. పరాంగనాపహారణుల కనాదినుండియు మరణము గలుగుచుండుట లోకవిదితమే కదా! అట్టివానికి మరణదండనము కన్న వేఱొక శిక్ష యున్నదా? కులసతీమానభంగమునకు నపుంసకుండైనను సహించి యుండఁగలఁడా? హరిదాసు నెడల మీరు గనఁబఱచిన న్యాయ మిదియేనా? ఓ పల్నాటి వాసులారా! మీ కేమియు నిది యన్యాయ మని తోఁచుట లేదా? మీయందఱి భార్యలవంటిదిగాదా హరిదాసుని భార్య!' అని యీ విధమున ధర్మోద్రేకమువలన నాధర్మస్వరూపురాలు పలికినప్పుడు గ్రామాధికారియే గాదు ప్రజలందరు నొక యాఁడుదానికిఁగల న్యాయపరిపాలనాదక్షతయు, సాహసమును దమకు లేకపోయెఁగదా యని తలవంచుకొనిరి. గ్రామాధికారికిఁ దనతప్పంతయుఁ దెలియవచ్చెను. ప్రజలందఱును నింక నుపేక్ష చేయఁగూడదని భావించిరి. చినదేవమ్మ యప్పుడే హరిదాసుని విగతబన్ధునిగఁ జేసెను. ప్రజలందరు 'ఉరిశిక్ష తప్పినది' అని సంతోషముగ నరువసాగిరి. హరిదాసు చినదేవమ్మకుఁ దనకృతజ్ఞతను వెల్లడించెను. శ్రీదేవికి సుఖదినములు లభించెను.

పాఠకుల కిప్పటికి హరిదాసున కురిశిక్ష తప్పుటకు మొదటినుండియుఁ జినదేవమ్మయే కారణమని తెలియవచ్చియే యుండెను. హరిదాసునకు నుత్తరమువ్రాసినవారును, నిండుసభయందావిధి నడుగుమని యుత్తరముద్వారా సలహా జెప్పిన వారును, హరిదాసు సభయందుఁ బలుకుచుండ 'లేదు, తప్పకుండ అన్యాయము, అన్యాయము' అని పలికినవారును, చినదేవమ్మగాక మఱియెవ్వరు? హరిదాసునకుఁ జినదేవమ్మ వ్రాసినయుత్తరమును జదువునప్పుడు నవ్వవచ్చుటకుఁ గారణమున్నది. ఉత్తరమందాతనికిఁ జినదేవమ్మ, తన కతనివలన దప్పేమియు లేదని తెలియుననియుఁ దనభర్త యన్యాయముగాఁ బ్రవర్తించెననియుఁ గాని యాతనియెదుటఁ దాను సాహసించి మాటాడ లేననియుఁ దెలిపి యుండుటవలన, నామె సాధువర్తనమున కాతనికి నవ్వు వచ్చెను. ఉత్తరమును బూర్తిగాఁ జదివినంతనే 'యుక్తమా? అయుక్తమా?' అని యాతని నోటినుండి వెడలుటకుఁ జినదేవమ్మవంటి మహాయిల్లాలినిఁ గూర్చి నిండుసభయందట్లను గుట భావ్యమా యని యతనికిఁ దోఁచుటయే కారణము. కాని తుదకు ధర్మమే జయమును పొందినది. చినదేవమ్మ సచ్చరిత్ర మెల్లెడల వ్యాపించినది. గుత్తికొండజనులందఱు నాటనుండి బుద్ధికలిగి వర్తింపఁ దొడంగిరి.

చిక్కుపడినను.

౫. బాలవీరుఁడు

'అచటఁ బుట్టిన చిగురుకొమ్మైనఁ జేవ.'

—మనుచరిత్రము.

పోలిశెట్టి కాపురస్థలము దాచేపల్లి. జన్మభూమి యేదియో తెలియదు. అతఁడు మొదట పైగుడ్డతో లేచివచ్చి దాచేపల్లియందు బేరము సాగించెను. సెనగగుగ్గిళ్ళమ్ముకొను టయే యప్పటి యాతనిస్థితికిఁ దగియుండెను. కాని రోజులు గడచినకొలఁది బేరము కలిసివచ్చుచున్నందునఁ గొంత డబ్బును వెనుకవేసికొని చిల్లరదుకాణమును బెట్టెను. ఊరివా రందరతనిని గుగ్గిళ్ళ పోలిశెట్టియని పిలుచుచుండెడివారు. అతని కెవరెవ్వర నేవిధముగా మెలఁగవలయునో బాగుగాఁ దెలియును. అందువలనఁ జిల్లరబేరముకూడఁ జక్కఁగాఁ గలిసి వచ్చుచుండెను. వచ్చినరొక్కముతోఁడేల్లకే కులమింటికోతి నొకదానిని బెండ్లిచేసికొని యొకయిల్లు కట్టుకొనెను. పెండ్లి

పోలిశెట్టి.

యయినప్పటినుండియు నాతనికి సిరియెత్తుకొని వది. పట్టినదెల్ల బంగారమగుచుండెను. చిల్లర దుకాణము నెత్తివైచి పెద్దవర్తకమునకు దిగెను. జట్టీలు దీసికొనుటయు, మూరుబేరములకు గింజబట్టుటయు, వడ్డీవ్యాపార మొనర్చుటయు మొదలగువానికలవాటుపడి కొలదికాలముననే యొకమెస్తుపొలమును సంపాదించెను. వర్తకమునందును భూమి యందును బాగుగా లాభించుచుండుటవలన గొప్పకవిలెగలవాఁ

డయ్యెను. ఆతఁడు మొదటినుండియు లోభబుద్ధిగలవాఁడు కాఁడు.
'శక్తికిఁదగినట్లొకరికి సాయమొనర్చుచుండెడివాఁడు. ఇంతకు
గుణము మంచిదియగుటవలన భగవంతుఁడు గూడఁ జక్కఁగాఁ
జూచెను. అన్నిటియందును దాచేపల్లి వర్తకులయందంతటి
వాఁడు లేఁడనిపించుకొనెను. వర్తకులందరతనిని దమకుఁ బెద్ద
శెట్టిగా నేర్పఱచుకొనిరి.

పోలిశెట్టికి భార్య కాపురమునకు వచ్చిన నాలుగైదేండ్ల
లోపలనే యిద్దరుకుమారులు గలిగిరి. పెద్దవానిపేరు పెదన్న.
చిన్నవానిపేరు వీరన్న. పెద్దవాఁడు చక్కఁదనమున నన్నకు
నయ్యకు నేమాత్రము తీసిపోవువాఁడు గాఁడు. ఆకారమునఁ
బాలకుండవంటివాఁడు. చేతులకు వెండిమురుగులు, దండచేతికి
గడియము, మెడలో నొక వెండికంటెఁ బెట్టుకొని తిరుగుచు
నుండు పోలిశెట్టి కెంతో సంబరముగా నుండును. ఆతనికి మొదటి
నుండియుఁ బెదకుమారునియందు మంచిప్రేమ. అందువలన
నాతఁ డెంతో గారాబముగాఁ జూచుచుండెడివాఁడు. చిన్న
వానియందుఁ బోలిశెట్టి కంతగా మనస్సు లేదు. కాని యాతని
భార్యమాత్రము చిన్నకొడుకును గన్నులలో నిడికొనుచుండె
డిది. వీరిద్దరితరువాత వారికి సంతానమే కలుగలేదు. అందు
వలన దంపతులిద్దరును వీరొకరిని గారాబముతోఁ బెంచు
చుండిరి. అట్లని వలపక్ష మున్నదని యనుకొనవలదు. వా
రిద్దరును దల్లిదండ్రులకు రెండు నేత్రములు.

పిల్లలకు యుక్తవయస్సు రాగానే పోలిశెట్టి వారికి విద్యాభ్యాసము చేయించెను. ఆబాలకు లిద్దరును బడికి పోవుచున్నప్పు డూరిలోని కాపుపిల్లలందరు,

'కోమటి పిరికి, కొడితే ఉరికి
గుగ్గిలశెట్టికొడుకూ వీడూ
పెద్దన్న మొద్దు వీరన్న యెద్దు
పరిగెత్తుకుంటూ బడికెల్లుతుంటే
కుంయికుంయిమంటూ గోలెత్తుతాడూ
పంతులుగారూ బడికీబోతే
పడదన్నుతాడు
గుగ్గిలశెట్టి పెద్దన్నా
గుగ్గిలశెట్టి వీరన్నా.'

అని గోలపెట్టుచుండెడివారు. పెద్దన్నకుఁ బిల్లలంటే తగని భయము. అందువలనఁ గాపుపిల్లలెంతగోలచేసినా మాట్లాడకుండఁ బడికిఁ బోవుచుండెడివాఁడు. కాని వీరన్నకుమాత్రము చాలా కష్టముగా నుండెడిది. ఆతఁ డొక్కొక్కప్పుడు కసుపుంగో ముంచి వారితోఁ బోట్లాట పెట్టుకొని నాలుగు తినేవాఁడు. ప్రతిదినము నీవిధముగా జరుగుచుండుటవలన నాతనికిఁ బడికిఁ బోవుటకు మనసొప్పకుండెను. ఒకొక్కనాఁడు బడికిఁబోక యెక్కడికో చెప్పకుండ లేచిపోవుచుండెడివాఁడు. పెద్దన్న మాత్రి మెవ రెన్నియన్నను మెదలకుండ బడికి వెళ్లుచుఁ జక్కగాఁ జదువుకొనుచుండెను.

తల్లిదండ్రు లెంతచెప్పినను వీరన్న మాట వినేవాఁడు కాడు. 'నాకుఁ జదువువద్దు' అని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పుచుండెడివాఁడు. అందువలనఁ బోలిశెట్టి కొక్కొక్కప్పు డాతని మీఁద గోపము వచ్చెడిది. కోపము మితిమీరినప్పుడు కుమారునిఁ బక్కటెట్లు విరుగఁ దన్నుచుండెడివాఁడు. 'ఎంత కొట్టినను కొట్టండి చంపండి. నేను బడికిఁ బోను' అని వీరన్న చెప్పుచుండెడివాఁడు. తుదకు విసిగి తల్లిదండ్రు లతనిని వదలివైచిరి. పెద్దన్న చక్కగాఁ జదువుకొనుచుండుటవలనఁ బోలిశెట్టి కాతనియందు మనుపటికన్న ప్రేమ యెక్కువయ్యెను. వీరన్న బడికిఁ బోవుట మానివేసి నాఁడనేకాని, కాలమును మాత్రము వృధబుచ్చలేదు. అతఁడొక ఉండేలుబద్దను సంపాదించుకొని, చుట్టుపక్కల పొలములకు వెళ్లి స్వయముగా గురినేర్చుకొనుచుండెను. అతనికి క్షణము తీరిక లేదు. పనిలేనప్పుడు పలుగురాళ్లను గుండ్రముగా నరుగదీయుచుండెడివాఁడు. ముప్పొద్దులయందు గురి నభ్యసించుచుండెడివాఁడు. శ్రద్ధగలిగి పనిజేసినయెడల నబ్బనిది యొకటియుండఁ బోదు.

విద్యాభ్యాసము.

'సాధనమున బనులు సమకూరు ధరలోన' అనుమాట వీరన్నయందు సార్థకమయ్యెను. అతనికి రోజులు గడచిన కొలఁది యనవరతాభ్యాసమువలన గురి చక్కగా నిలువ నారంభించెను. ఎచ్చోటఁ దగులవలెనన్న నచ్చోటఁ దగులుచుండెను. ఇదంతయు నతనితల్లిదండ్రులకుఁ దెలియదు. వారతనిని గాలికిఁ దిరుగుచున్నాఁడనియే భావించుచుండిరి. పెద్దన్నయే,

లేవ లేనప్పుడు తమకు గుక్కెడుగంజి పోయఁగలవాఁ డని సంబరపడుచుండిరి. వీరన్న తన కేమాత్రముఁ గురి నిల్చినదో పరీక్షించుకొనుటకై యెల్లప్పుడు నాగులేటి కరిగి యచ్చోట నీటిపై వచ్చు యుమ్మలక్కలకుండలకు రాళ్ళతో బెజ్జములు గొట్టి, తిరిగి వానిని మంటితోఁ గప్పుచుండెడివాఁడు. ఇదియంతయు నాతఁ డెచ్చోటనో రక్కి యొనర్చుచుండెడివాఁడు. అందువలన నీతని పాండిత్య మెవ్వరికిని దెలియవచ్చినది కాదు. ఈతని విద్యావిశేషంబువలన గుమ్మరివాండ్రకు ప[illegible]గి గాకి [illegible]నది. ఏమున్నది? గ్రామమున నెవ్వరియింటఁ జూచిన నోటికుండలే. నేఁడు క్రొత్తకుండఁగొన్న రేపటి కప్పుడే యోటికుండ యగుచుండెను. ఈవిధముగా వీరన్న గురినభ్యసించి యెగిరిపోవుచున్న పిట్టను గొట్టునంతటి నేర్పునేగాక యించుమించుగఁ బావుక్రోసు దూరమువఱకు గురిదప్పకుండఁ గొట్టునంతటి నేర్పును గూడ సంపాదించియుండెను. వీరన్న సార్థకనాముఁ డనే రోజులు రావలసియున్న వేమో?

పెద్దన్నకుఁ బదునాఱేండ్లయీడు వచ్చెను. విద్యాభ్యాసము ముగిసెను. వ్యాపారమునందుఁ దండ్రి కక్కఱకు వచ్చి తండ్రిని మించినవాఁడురా యనిపించుకొనెను. పెద్దన్న చేతి కక్కఱకువచ్చినప్పటినుండియు బోలిశెట్టి యింటియందే చిన్నమ్మ స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనెను. అందువలనఁ బ్రతివారును మేమంటే మేమని పెద్దన్నకుఁ బిల్ల నీయవచ్చుచుండిరి. బెల్లమున్నప్పుడు చీమలు వేనకువేలు వచ్చుచుండుట సహజమే గదా! బోలిశెట్టికిఁ గుమారులిద్దరికి నొక్కమారే పెండ్లిచేసిన

యెడల ఖర్చులో ఖర్చు కలిసిరాఁగల దని యభిప్రాయముండెను. కాని వీరన్నకుఁ బిల్ల నిచ్చెద మని వచ్చినవా రెవ్వరును లేరు. ప్రతివారును నాతనిని విద్యాశూన్యుఁ డని తలంచి యుండిరి. అదిగాక యాతఁడును నెల్లప్పు డింటికడ నుండక పొలములు బట్టుకొని తిరుగుచుండెడివాఁడు. వేషముచూత మన్నను గోచిపెట్టుకొని తిరుగుచుండెడివాఁడు. అందువలన నాతనికిఁ బిల్లనీయుట కెవ్వరును సమ్మతింపలేదు. పోలిశెట్టి

వివాహనిశ్చయము.

యెంత యత్నించినను వీరన్నకుఁ బిల్ల లభింపలేదు. తుదకుఁ బెద్దన్న కొక్కనికే వివాహ మొనర్పనెంచి వచ్చినసంబంధములలోఁ దనకన్నిఁటియందు సరితూఁగునట్టి కారెమపూడిసంబంధము నిశ్చయపరచుకొనెను. మంచిరోజు చూచుకొని, యడుగడుగునను ననుమానాస్పదములు గనుక తెల్లవారకమునుపే పొలిమేర దాటి పండుపసుపును బట్టుకొని వెళ్ళి పిల్ల తమ దనిపించుకొని వచ్చిరి. నాటనుండి పోలిశెట్టి యింటియందు వివాహప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. పెద్దశెట్టి చుట్టపక్కములనేగాక, యూరివారి నందరిని నాహ్వానించెను. పెద్దన్న పట్టశక్యము గాకుండెను. వీరన్న తీరిక లేకుండెను.

రేపే సుముహూర్త మైయుండుటవలన నాఁరోజు పోలిశెట్టి యింటియందుఁ జాల గందరగోళముగా నుండెను. కోమటక్కల గొంతు చెవిటివానికిఁగూడ స్పష్టముగా వినవచ్చుచుండెను. చుట్టుపక్కలనున్న వారలకుఁ జక్కగాఁ దెలియునట్లు కొంద అతిగహాస్యముగా మాట్లాడుకొనుచుండిరి. దీర్ఘములు పలుక

నేరని వారంద రానాఁడా కోమటి యాఁడుపడుచుల సంభాషణ ములవలన గుణింతమునఁ బ్రవీణు లగుచుండిరి. అమ్మలక్క లందరు సొమ్ములు పెట్టికొనువారలును, గుడ్డలు సవరించు కొనువారును, బిల్లల సముదాయించుకొనువారును, బిచ్చగాం

ప్రయాణము.

డ్రను దరిమికొట్టువారును, బెండ్లికొడుకు నలం కరించువారును నై పనిని దెమలనీయకుండిరి. ప్రొద్దుగూకులు సవరించుచున్నను వారిసవరణల కంతము కనుపడుట లేదు. ఇంతలో ప్రొద్దు గూకినది. అప్పు డందరికిఁ దొందరలు హెచ్చినవి. అంద రొక్కమారుగా ముందు భోజనములు చేసిరి. ఇంతలో బండ్లవాండ్లు వచ్చి తొందరింప సాగిరి. పోలిసెట్టి కేకలు వేయసాగెను. ఒకవంక బాలకులకుఁ బసిపిల్ల లేడువసాగిరి. వీధిలో బిచ్చగాండ్రు గోలపెట్టుచుండిరి. ఇల్లంతయు 'గీ' 'బా' గానుండెను. ఈతొందరింపులోఁ గొంద ఱక్కలు రవికెలు తిప్పి తొడుగుకొనుచుండిరి. కొందరు చీరెకుచ్చి నిగోచి కుంచుకొని, యుంచు లేని కొంగును బైటకు పయోగించు కొనుచుండిరి. ఇఁక మగవారందఱుఁ బెట్టెలను బండ్లలోనికిఁ జేరవైచుచుండిరి. అందరన్నివిధములఁ దొందరించునప్పటి కొక మాదిరిగా నలంకరించుకొని యాఁడువారందరు నెత్తుపీటలు వై చుకొని బండ్లలోఁ గూలఁబడిరి. బండికిద్దఱికన్న నెక్కువగాఁబట్ట కుండిరి. కర్మముజాలక మూఁడవవాఁడు పిల్లవాఁడైన నెక్కనా వాని యవస్థ యింక భగవంతునికే యెఱుక. ఆకోమటితల్లులంత పలుచని లంబశరీరములు గలవారు. బండ్ల వెనుకను, ముం దును, మధ్యను గావలివారు సాయుధులైయుండ నన్నియుఁ

జక్కఁబెట్టుకొని పోలిశెట్టి బంధువులు మొదలగు వారందఱితోఁ గారెమపూడికి బెండ్లిప్రయాణమును సాగించెను.

నాఁడు కృష్ణపక్ష చతుర్థి. సకాలమునకు నెల పొడిచి నది. కాని యాకసము మేఘావృతమై యుండుటవలన వెన్నెల మసక మసకగా నుండెను. కటికచీకటిమాత్రము గాదు. పెండ్లివా రూరుదాటునప్పటికి నెల చక్కఁగా బొడిచెను. షుమారు నలుబదిబండ్లు పోవుచుండెను. పేరునకుమాత్రమే గాని తిప్పి తిప్పి లెక్కవేసినను నెనుబదిమందికిఁ దక్కువగా జన ముండిరి. అందుఁ జాలవఱ కాఁడువారలే. మగవార లేముప్పదిమందికో యుండిరి. కాని బండ్లవారితో లెక్కవేసిన యెడల మగవారు దాదాపు నూరుమందికి యుండిరి. మొత్తము మీఁద నారాత్రి పెండ్లికిఁ బోవువా రాఁడువారును, మగవారును గలిసి నూటయేబదిమందికి మించియుండిరి. ఈ పెండ్లిసందడి యందు వీరన్నను గూర్చి యంతగా నాలోచించినవా రెవ్వరును లేరు. చుట్టాలతోఁ బాటు తానుగూడ పెండ్లికిబయలుదేరెను. కాని యాతఁ డేమాత్రము తగినరీతి నలంకరించుకొనక యథాప్రకారముగనే గోచిపెట్టుకొని తనయుండేలుబద్దను, రాతిగుండ్లతో నింపఁబడిన రెండుచెక్కపెట్టెలను దీసికొని చిట్టచివర బండి యందాతఁ డొక్కఁడే కూర్చుండెను. చివరబండి యని భయపడి యెవ్వరెక్కకుండుటయే యాతనికి మేలయ్యెను. జామున్నర ప్రొద్దగునప్పటికి బండ్లన్నియు రహదారిమార్గమును వీడి యడవిమార్గమునఁ బోవుచుండెను. పల్నాటివారలకు రాత్రిప్రయాణ మన్న నెంతో సంతోషము. బండ్లుపోవుచున్న

ష్పుడు చాల సందడిగా నుండెను. పెండ్లివారందరు లోకాభిరామాయణమున మునింగియుండిరి. బండ్లవారిలోఁ గొందరు “ఓరినీ యెద్దులుగాల? నడవనే నడ వశ” అని యదలించుచుండిరి. కొందరు ‘ఓరి నీయాలితాడు తెగ! దాపటెద్దు పక్కగాఁ బోనియ్యుండిరో’ అని మందలించుచుండిరి. కొందరు పాటలఁ బాడుచుండిరి. వారిలో నొకఁడీరీతిగఁ బాడుచుండెను.

పాట.

వస్త్రపదర పత్తిచేనికి । నాసైలుకాడా
చిత్తముంచు ముమ్మాటికి ॥ వ ॥
ఎలికతోక చెండ్రికోల । మొండిగుబ్బల జడ్డిగాము
గురిగింజ యిత్తనము గుత్తుగాపెట్టన చేనికి ॥వ॥
వెడలిపొయ్యె దోవలోనె । కరణమోరికంది చేలో
రాజు లుండె కచ్చేరీకి । రాచబండకుత్తరంగ ॥వ॥

ఈవిధముగా రెండు జాములు గతించినవి. మూడవ జాము జరుగుచుండెను. అడవియంతయుఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. ఎల్లరును సంతోషమున మునింగియుండిరి. కావలివార లేమరక బండ్లకిరుప్రక్కలయందు సాయుధులై నడచుచుండిరి.

దొంగలగుంపు.

అది యొక యెడారిమార్గము. ఎచ్చట జూచినను జెట్లు దట్టముగాఁ బెరిగియుండెను. దానికిఁ దోడామార్గమున నొకచింతతోపు గలదు. పట్టపగలే యచ్చటఁ బ్రయాణీకులకు బుర్రరామకీర్తన జరుగుచుండెను. దానికి దొంగచింత యని పేరుగలదు. కాని పెండ్లివారికిమాత్రము

నిర్భయముగా నుండెను. తగినయట్టహాస మున్నందునఁ దమకు దొంగభయ ముండదని యందరును భావించియుండిరి. కాని దేవుడుమాత్ర మట్లు తలఁచియుండ లేదు. ఇంతలో బాడ్లు దొంగచింతను సమీపించినవి. పై కొంత బెట్టుసరిగనున్న నక్కడికి వచ్చునప్పటి కందరికిని గుండెపీకులు కలిగెను. ఎట్టిశబ్దము చేయకుండ నెద్దులను వడివడిగా నదలించుచుండిరి. తోపు నడిమధ్యకు బండ్లన్నియు వచ్చెను. తగిన సమయము. గుడ్డివెన్నెల. పెండ్లివారి ప్రయాణము. అందున్నవారు, సహజముగాఁ బిరికివారు. ఇఁకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది? అప్పుడేయెక్కడనుండియో యొకదొంగగుంపు వచ్చి మీఁదఁ బడినది. ఆగుంపును గాంచినంతనే యందరికిని శరీరములు చల్లఁబడినవి. బండ్లన్నియు నిలువున నాగిపోయెను.

దొంగలు షుమారు రెండువందలమందికిఁ బైగా నుండిరి. అదిగాక ప్రతివారును సాయుధులై యుండిరి. పెండ్లివారిలో దొంగల నెదిరించుటకుఁ జాలినంతమంది లేకుండిరి. ఉన్నవా రందరికిని దగిన యాయుధములు లేకుండెను. ఇఁక వారేమి చేయఁగలరు? దొంగలందరును జుట్టుముట్టిరి. ఒక్కరును వారల నెదిరించినవారలు గారు. తట్టెడు తట్టెడు సొమ్ములు పెట్టుకొనియున్న యమ్మలక్కలందరు గుడ్లు తమువుకొనుచుండిరి. పోలిశెట్టికి ముచ్చెమటలు గ్రమ్మెను. నోటమాటయే లేకుండెను. ఒక్కరొక్కరే వేంకటేశ్వర్ల ముద్ర చెల్లించినట్లు నల్లపూసదగ్గరనుండియు నొలిచి దొంగల కర్పించుచుండిరి. కొంద

దోపిడి.

రేడుపు రాగమును జక్కగా నాలాపించుచుండిరి. కొలఁది కాలముననే యున్న సొమ్మంతయు దోపిడి చేయఁబడెను. దొంగలందఱొకచోటికి గుంపుగాఁ జేరుకొని దోపిడి సొమ్ము నంతయు నొకచోటఁ గుప్పగాఁ బెట్టిరి. ఇన్ని యెండుకట్టెల రగులొత్తలిపి యావెలుగున దొరికినసొమ్మును బరీక్షించు చుండిరి. ఆఁడువారందరు గోలపెట్టుచుండిరి. మగవారు తిట్టు చుండిరి. ఎవ రెన్ని యున్న నేమి? వారికిఁ గావలసినది యనాయాసముగ నొక్కరుఁ జావకుండ శరీరకష్ట మేమాత్రమును లేకుండఁ జేఁజిక్కినది. దొంగలందరు గుడ్డలు పరచి మూటలు గట్టుచుండిరి. వారి సంతోషమునకుఁ బెండ్లివారి యేడుపునకు మేరయే లేకుండెను.

దొంగలు చుట్టుముట్టినంతనే వీరన్న మరుమాటలాడక, కాలయాపన మేమాత్రమును జేయక, యుండేలుబద్దను, నొక పెట్టెను, దీసికొని యెక్కడికో పోయెను. అతఁడట్లొగి దొంగలందరు తినకుఁ దాపునను, జక్కగా నగపడునట్లుగను, దగియున్న యొకచోట నిలిచి తననేర్పు వెల్లడి యగున ట్లుండేలుబద్దను నాడింపఁ దొడంగెను. అచ్చోట దొంగిలందరు కదలి పోవుటకు సంసిద్ధులై యుండిరి. ఆసమయముననే వీరన్న సరియగు గురి నిల్పి మొదటి రాతిగుండును వదలెను. ఒక్కటే

వీరన్న విజృంభణము.

దెబ్బ. తగిలినదొంగ గిరగిరఁ దిరిగి క్రింద బడిపోయెను. వీరన్న విజృంభించెను. తెంపులేకుండ రాళ్ళవాన గురిపింపసాగెను. దొంగలందరు తెల్లబోయి చూచుచుండిరి. 'ఫెటీ' 'ఫెటీ' మని రాళ్లువచ్చి

తగులుచుండెను. దెబ్బ కొక్కఁడువంతునఁ బడిపోవుచుండిరి. వీరన్నగురి యేమాత్రము దప్పుటలేదు. దొంగలు పడిపోవకుండ నుండుట లేదు. తలయెత్తి యెట్లుచూచుటకు వీలుగాకుండెను. పెండ్లివారంద రాశ్చర్యముతోఁ జూచుచుండిరి. దొంగలు గడియ గడియకుఁ బలుచఁబడుచుండిరి. పలుచఁబడిన కొలఁది దొంగలధైర్యము పలుచఁబడుచుండెను. ఇంచు మించుగ సగము మందికి నాశనమైరి. ఇక మసలుట తడవుగా దని, సొమ్మంతయు నచ్చోటనే వదలి యెవరికి వారు కాలికి బుద్ధిసెప్పిరి. కనుదెఱచులోపల దొంగలందరుఁ బలాయితులైరి. వారరిగినంతనే కోమటిపెండ్లి పెద్దలకు వాక్ప్రరుషము మించెను.

కాని వారినిఁ గాపాడిన యావీరుఁ డెవ్వఁడో వారికిఁ దెలియకుండెను. అందరును బండ్లు దిగి యెవరిసొమ్మును వారు దీసికొని నోటికి వచ్చినట్లు ప్రగల్భములఁ బలుకఁ దొడంగిరి. 'మనకు భయపడి పోయినారురా' యని కొందరును, 'దెబ్బల కాగలేక పోయినారురా' యని కొందరును, 'పట్టి శిక్షించి పోతామేమో యని పోయినారురా' యని కొందరును, నిట్లనేకవిధముల నుగ్గడింపఁ జొచ్చిరి. గండముగడచి పిండము బయటఁ బడె నన్నట్లందరుఁ బునర్జన్మ మెత్తినట్లుగా భావించి ప్రయాణము సాగించిరి.

వీరన్న దొంగలు పరుగెత్తిపోవుటఁ గాంచి యిఁక భయము లే దని తిరిగి తన బండికడకు రాఁదొడంగెను. కాని వచ్చునప్పటికి బండ్లన్నియుఁ గదలిపోయెను. పాపము! వీరన్న

దిగులు పడెను. తన్నుఁగూర్చి కన్న తల్లిదండ్రులే విచారింప రైరిగదా యని యెంతయో నొచ్చుకొనెను. బొడ్లన్నియు గూతవేటు దూరమును మించిపోయెను. అరచినందువలన లాభ మే మున్నది? కాని యాతఁడధైర్య పడలేదు. మార్గమునుబట్టి పోవసాగెను. అట్లుపోవు నప్పు డాతని కాకటికిచీకటి యందు నాయడవిలో నొకమూలఁ బెద్ద వెలు గాతనికిఁ గనఁబడెను. అయ్యది బండ్లవెలుగే యని యాతఁడు పొరపాటుపడి యామార్గము ననుసరించెను. వెలుగును సమీపించుచున్నను నాతనికి బండ్లసందడి యేమాత్రమును వినవచ్చుట లేదు.

పదిబారలదూరమునకు వచ్చునప్పటి కతనికిఁ గొన్ని మానుషవ్యక్తు లగుపడెను. ఆకారమునుబట్టి చూడ నా వ్యక్తులు గుంపునకు సంబంధించినవే యని వీరన్న కనుమానము కలిగెను. దానికేదో డచ్చటనే యొక యిల్లు కూడ నుండెను. ఆలస్యమేల యని యాత దుండేలుబద్దను నెక్కుడి శిలాప్రయోగ మొనర్చెను. వ్యక్తులన్నియుఁ గలవరపడి లేచెను. కాని వీరన్న తెంపులేకుండ శిలాప్రయోగ మొనర్చుచు, నా వ్యక్తులనన్నిటిని బడగొట్టి యా యింటిని సమీపించి లోనఁ బ్రవేశించెను. అందు నలుదిక్కులు గలయఁజూచినంతనే యాతనికిఁ గన్నులు దిరిగిపోయెను. ఎచ్చోట జూచినను ధనమే. తన్నెవ్వరు నడ్డుపెట్టువారు లేనందున వీరన్న ఇష్టము వచ్చినట్లు సొమ్ములు పెట్టుకొన దొడంగెను. ఎన్ని పెట్టికొనినను నాతనికిఁ దృప్తికర మగుట లేదు. తుదకు

జగజ్జేత వీరుఁడు

శరీర మగుపడకుండునట్లుగా సలంకరించుకొని యుండేలు బద్దను భుజమున దగిలించుకొని మూర్తీభవించిన యభిమన్యు కుమారునివలెను, నలంకరింపబడిన పెండ్లికుమారునివలెను, జయలక్ష్మిని గైకొన్న వీరకుమారుని వలెను, నుత్సాహమున నందకుమారుని వలెను వీరన్నయాగ్రహము నిర్గమించి ప్రయాణమును సాగించి తెల్లవారునప్పటికి నరణ్యమును దాటెను. ఏమి యాబాలుని సాహసము!

జాముపొద్దెక్కునప్పటికిఁ బెండ్లివారు కారెముపూడికి వచ్చిచేరిరి. అందరును బండ్లు దిగి కాల్యకృత్యముల నిర్వర్తించుకొనియుండునంతలోఁ బిల్లవెపువారు వరపూజకు వచ్చిరి. అప్పు డందరికిని వీరన్నమాట తలపునకు వచ్చి యొకరి నొకరు నడుగుకొనసాగిరి. ప్రతివారును "మాకు దెలియదంటే మాకు దెలియ"దని చెప్పుచుండిరి. పోలిశెట్టి నిరుత్సాహుఁడయ్యెను. ఆతని భార్య యేడువ నారంభించెను. పిన్నన్న దిగులుపడెను. పెండ్లివారు తహతహ పడఁ జొచ్చిరి. వీరన్న యెక్కినబండివాని నడుగ "నా కేమియుఁ దెలియ" దనెను. దీనివలన వరపూజ యాగిపోయినది. కొంతమంది మనుష్యులు వెదకుటకుఁ బంపబడిరి. అప్పటి కించుమించుగా జామున్నర పొద్దుదాటుచుండెను. ఒక్కరును నన్నమును ముట్టకుండిరి. అట్టిసమయమున బాలవీరుఁడు వీరన్న తన వారిని గలిసికొనెను. ఆతనివేషముగాంచి యందరు దెల్లపోయిరి. ఆ యుండేలుబద్దను, నా యలంకారములను గాంచినంతనే వారందఱికిఁ దమ్ము గాపాడినవాఁ డతఁడేయని తెలిసిపోయెను.

కలరూపు

ఆక్షణముననే ప్రతివారును వీరన్నను నెత్తిమీఁదఁ బెట్టుకొనిరి. పోలిశెట్టికిప్పుడు కుమారుని నిజవృత్తాంతము దెలియవచ్చెను. వీరన్న కప్పుడందరును బిల్ల నీయుటకు సంసిద్ధులైరి. సక్రమముగాఁ బెద్దన్నవివాహము జరిగిన కొన్నినాళ్ళకే బాల వీరన్న వివాహముగూడ నిర్వర్తింపఁబడెను. వైశ్యులు పిఱికివా రను మాట నాతనివలనఁ దొలంగిపోయెను.

౬. వీరరాజమ్మ.

గీ॥ మానవతియైన మానినీ♦మణికిఁ బ్రాణ
రక్షణంబుగ నెంచెను మాన♦రక్షణంబె
ముఖ్యమైన కార్యం బని ♦ బుధులు పలుక
వినమె యారీతి జరుగుట ♦ కనులఁగనమె ?

పేరిరెడ్డి కాపురస్థలము రెంటచింతల. ఆతనివంశీయు లందరు మొదటినుండియుఁ బేరుప్రతిష్ఠల గడించినవారు. పేరిరెడ్డియు మంచిసరసుఁడు. ఆకార మంత నలుపు వర్ణమును గాదు. మంచికళగల వాఁడు. ఒకమాదిరి పొట్టికుఱుచగా నుఁడును. పేరిరెడ్డికిఁ దండ్రి లేఁడు. తల్లి యున్నది. కాని యాత నివలె నామె యంతసరసురాలు గాదు. ఆమె యప్పుడప్పుడు కొడుకుతో లేనిపోని చీలిజగడములు పెట్టుకొని, బావిలోఁ బడతాను, చెరువులోఁబడతాను అని బెదరించు చుండెడిది.

పేరిరెడ్డి. పేరిరెడ్డి మాత్రము తల్లిమాటల నంతగాఁ బాటింపక చాలవఱ కామె యిష్టము వచ్చినట్లు నడచు చుండెడివాఁడు. అన్నిటియందును బాగోగులను దనకుఁ దానే స్వయముగాఁ జూచుకొనవలసియున్నవాఁ డగుట వలనఁ బేరిరెడ్డి తనకుఁ దగినసంబంధము నే స్థిరపరచుకొని పెండ్లిచేసికొనెను. ఆమెయే యీకథానాయిక యగు వీర రాజమ్మ. వీరరాజమ్మ యన్నిటియందును బేరిరెడ్డికిఁ దగిన కాంతయే. ఆమె చిన్నప్పటినుండియు మంచిధైర్యసాహసములు

గలది. పనిచేయుటయం దొడలు దాచుకొను స్వభావము కలది గాదు.

వీరరాజమ్మ.

ఆమె కాపురమునకు వచ్చినప్పుటినుండియు నత్తగారియెడల నెంతో వినయవిధేయతలఁ గనఁబరచుచుఁ దలలో నాలుకవలె మెలంగుచుండెడిది. ఇంటిపనుల నన్నింటిని జక్కఁబెట్టుచుఁ బేరిరెడ్డికిఁ గొంతవిశ్రాంతి కలిగించినది. పేరిరెడ్డియుఁ దనకుఁ దగిన యిల్లాలు లభించిన దని యుప్పొంగుచు వీరరాజమ్మను బువ్వులలోఁ బెట్టి పూజించుచుండెడివాఁడు. కాని యాతనితల్లి మొద

అత్తపోరు.

టినుండియు గయ్యాళిగంప యగుటవలనఁ దఱచుగాఁ గోడలిమీద మిరియాలు నూరుచుండెడిది. అత్తగారెన్ని యన్నను గుణవతి గనుక వీరరాజమ్మ యెన్నఁడును నెదురాడి యెఱుఁగదు. ఆమెకుఁ గష్టము లేకున్నను, పేరిరెడ్డి మాత్రము భార్యకుఁ గలుగుచున్న యిబ్బందికి సహింపఁ జాలకుండెను. సహించియున్నకొలది తనతల్లి పోరెక్కువగుచున్నందునఁ బేరిరెడ్డి యొక్కొక్కప్పుడు భార్యను వెనుకవేసికొని తల్లితోఁ గలహించుచుండెడివాఁడు. కాని వీరరాజమ్మ మాత్రము గృహకల్లోలములవలనఁ బాడువఁటి కాపురము పాడైపోవు నని భర్తను సమాధానపెట్టుచుండెడిది. కాని యామె మాత్ర మెన్నాళ్ళని సహించియుండఁగలదు. తానుగూడ నొక యత్తకిందికోడలే యను మాట పేరిరెడ్డితల్లికిఁ దోచినది కాదు. వీరరాజమ్మ యింతలో పుత్రవతి యయ్యెను. బాలింతగా నున్నప్పుడేనియు నత్తగారు పనిచెప్పుట మానుచుండెడిది గాదు. పచ్చియొంటిమీఁద భార్య కేమగునో యని

పేరిరెడ్డి దిగులు పడుచుండెడివాఁడు. వీరరాజమ్మ నడుమునకు గుడ్డబిగించుకొని యోపికయున్నంతవఱకింటిపనులను సవరించుచునే యుండెడిది. చంటిబిడ్డకు బాలిచ్చుచున్నప్పు డిదియొకవంక బెట్టుకొని కూర్చుంటివా యనియు బలిచేసికొనునప్పుడెద్దుదిన్నట్లు నీవు తింటే సరియా? పిల్లవానిని జూచుకోనక్కఱలేదా? యనియు, నగ్గుకొఱకుఁ బొరిగింటికి బోనప్పుడు వెళ్ళిన నింతచేటు పెత్తనాలా యనియుఁ బిడ్డకాముదము లేదని చెప్పినఁ బొరుగింటియం దడిగి మాఁడునకుఁ, బెట్టఁగూడదా యనియు, నీళ్లుకాఁగబెట్టునప్పుడంతచేటు కట్టెలఁ దగులఁబెట్టా యనియు గొంచెము సరిపాళ్ళుగా నున్నప్పుడింక కొంచెము మంటపెడితే నీసొమ్మేమన్న పోవునా యనియు నీవిధముగఁ జీటికి మాటికి వీరరాజమ్మను నత్తగారు కోపించుచుండెడిది. 'ఆ' అంటే తప్పు 'ఊ' అంటే బూతుగా నుండెను. ఎన్నినాళ్ళని వీరరాజమ్మ యత్తగారిచెర వెళ్ళఁబోయఁగలదు? ప్రతిరోజు నీవిధముగా జరుగుచున్నందువలనఁ బాపమామెకు మనస్సు చెడిపోవ నారంభించినది. పేరిరెడ్డిమాత్రమేమి చేయఁగలఁడు? తల్లినిసమాధానపెట్టవలయునని యెంతో యత్నించుచుండెడివాఁడు. కాని యాంతనికృషియేమాత్రముక్కఱకువచ్చెడిది కాదు. అతఁడు యత్నించినకొలఁది యామెగయ్యాళితన మెక్కువకాఁజొచ్చెను. అది గాంచి యతఁడు విసిగి యూరకొనెను. వీరరాజమ్మ యాపోరు బడఁజాలక గుండె రాయిచేసికొని యొకనాటిరాత్రి పసిబిడ్డను జంకబెట్టుకొని యెవ్వరికిఁ జెప్పకుండ నెచ్చటికో లేచిపోయెను.

నాఁడు దట్టముగా మబ్బుపట్టి యుండెను. ఉరుములు, మెఱుపులు విజృంభించి యుండెను. అప్పుడప్పుడు చినుకులు కూడ పడ నారంభించెను. గాలి దట్టముగా వీచుచుండెను. అయ్యది రహదారియే గాని యప్పుడు మాత్రము నిర్జనమై యుండెను. రాత్రి దాదాపు రెండుజాముల ప్రొద్దు గతించెను. అట్టియెడ నా గంభీరాంధకార సముద్రంబున, నా నిర్జన ప్రదేశంబున, వీర రాజమ్మ ప్రాణములు బిగఁబట్టి పసిబిడ్డను జంకనిడికొని యరుగుచుండెను. ఆహా! ఏమి యా సాధ్వీమణి సాహసము? పుట్టినింటికిఁ బోవలయు ననియే యామె దృఢసంకల్పమై యుండెనోపు.

సాహసము.

ఆమె యేమాత్రమును జలింపక, ముందుమూపున నతిత్వరితముగా నరుగుచుండెను. పసిబిడ్డను జూచికాని, తన్ను గురించి కాని యామె యేమాత్రము విచారించి యుండలేదు. అందుకనే కదా "స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాంతకః" అని పెద్దలు చెప్పియుండిరది. ఆసమయమున నేదేని ముప్పు వాటిల్లినచో నామె కెవరు దిక్కు? స్త్రీ సాహసించినప్పు డెట్టి సంకోచము లెవ్వియు నుండఁజాలవు. ఆమది తెగించినప్పు డెవ్వరును నాపఁజాలరు. అట్టివారి దృఢసంకల్పము నెవ్వరును మరల్పఁజాలరు. అందుఁగుల కాంత లలిగినచో వారి కెదురను నది యొకటుండగలదా? అట్టివారికిఁ గోపము వచ్చిన నీటియందు నిప్పుబుట్టినట్లగదా!

ఆ మార్గమధ్యమున బాటసారుల విశ్రాంతికొఱకై నిర్మింపఁబడిన యొక సత్రముండెను. అప్పటికి రెండుజాములు గడచినవి. చినుకులు మెండయ్యెను. వీరరాజమ్మ పసిబిడ్డ

తడిసిపోయెనని యారాటపడుచుఁ దొందరగా నడచి యా సత్రమును జేరుకొనెను. ఆమెగుడ్డలు సంపూర్తిగాఁ దడుప లేదు. పాపము పసిబిడ్డ గడగడ వణక నారంభించెను. తనబిడ్డ దుస్థితినిఁ గాంచినంతనే యామెకు హృదయము పగిలిపోయెను. తాను జలికి బాధపడుచున్నను, దనబాధను సరకుఁగొనక, యొకపాడిచోటఁ గూర్చుండి యాబిడ్డకుఁ బాలీయ నారంభించెను. ఆకలిబాధ మాన్పఁగలదుగాని చలి

నిలువనీడ.

బాధ నెట్లు మాన్పగలదు? పైటచెఱఁగుఁ గప్పుదమన్న నయ్యది తడిసియుండెను. పిల్లవాఁ డేడువనారంభించెను. ఆమెకుఁ దన పూర్వవృత్తాంతమంతయుఁ దలంపునకు రాఁజొచ్చెను. అట్టితలపు హృదయమునఁ బొడసూపినంతనే యామెకన్నులశ్రుపూరితమయ్యెను. కటకటా! అట్టి సాధ్వీరత్నమునకా యింతటి దురవస్థ! భర్తకుఁ దెలుపకుండ వచ్చుట యామెతప్పై యుండునేమో? కాని యాసాధ్వి పేరిరెడ్డి యింటికడ లేదు. అత్తగారు దయావిహీనయై యామెతోఁ బోరాడి తనయింటికి రావద్దని వెళ్ళఁగొట్టెను. అప్పుడామెకు శరణ్యమేమున్నది? పొరుగింట రాత్రి యేగించుదమన్న నంతకన్న తలవంపు లగు పని వేఱొకటి యున్నదా? ఇవి యన్నియుఁ దలచుకొనుచు నామె బిడ్డ నోదార్చుచుండెను.

చాలవఱకు సత్రము నిర్జనమై యుండెను. కాని యాసమయమునఁ బ్రక్కనున్న గదిని దెఱచుకొని యొక దీర్ఘకాయుఁడు బయటికి వచ్చెను. ఆతని గాంచినంతనే

వీరరాజమ్మకుఁ బ్రాణము లేచివచ్చినది. ఆపసిబిడ్డ యేడుపును మానలేదు. ఇంకను వాన కురియుచునే యుండెను. ఆమె యాతనిఁ గాంచినంతనే 'అయ్యా! పసిబిడ్డకుఁ గొంచెము తావొసంగదరా?' యని యెంతో దీనభావమున నడిగెను. అతఁడును గొంతవడి తనలో దానేదియో యాలోచించుకొని యేమియు బదులుచెప్పక లోని కరిగెను. వీరరాజమ్మ యాతనిఁగూర్చి నిరాశ జేసికొనెను. కాని

మృత్యుగహ్వరము.

యాతఁడు కొంతకాలమునకే తిరిగి బయటికి వచ్చి 'అమ్మా! మా వాళ్ళ నడిగితిని. వాళ్ళు సమ్మతిపడిరి. లోనికి రమ్మ' ని హెచ్చరించెను. ఆమెయుఁ గొండంత యాసతో బిడ్డను జంక బెట్టుకొని లోననున్న వారతని కుటుంబమువారని యెంచి యాతనివెంట లోనికరిగెను. ఆమె లోపలఁ బ్రవేశించినంతనే తలుపులు మూయఁబడియెను. అయ్యో! అదియేమి? లోననున్నవారిని గాంచినంతనే వీరరాజమ్మ వణక నారంభించెను. అందున్నవార లాడువారు గారు. అందరును దీర్ఘకాయులే. వారి యాకారమును గాంచినంతనే యందున్నవారందరు హంతకులని యామెకు సంశయము గలిగెను. సంశయ మన నేల? ఆమెకుఁ దోచిన భావము నిక్కమైనదియే. ఆగదియందుఁ బదిమంది యుండిరి. వారందరును బేరువహించిన దారిదోపిడిగాండ్రు. వీరరాజమ్మకుఁ గాలు నిలువలేదు. బయటి కరుగవలయునని యామె తలుపును దెరువఁ బోయెను. కాని వారిలో నొకఁడామె కడ్డమువచ్చి వెనుకకుఁ ద్రోసివైచెను.

యుండెదను. వాకిలికడనే పోసికొనిరమ్ము. దీని కంగీకరించిన నిన్నుఁ బోనిచ్చెద మని తెలియఁజెప్పెను. ఆమె యేమియు ననుమానములేని దానివలె దాసికి సమ్మతించెను. వారామెను బయటికిఁ బోనిచ్చిరి. ఒకఁడామె పైటచెంగు పట్టుకొని తలుపు నొద్ద నిలిచియుండెను. ఆమెయుఁ గొలదిసేపు బయటికివెళ్ళి నట్లు మెలంగి, తిరిగి లోనికి వెళ్ళుటకై లేచినట్లు నటించెను. పైటకొంగును బట్టుకొనియున్న యానీచుఁడు తలుపును విడచి రెండడుగులు ముందుఁబెట్టు నప్పటికే, వీరరాజమ్మ తనబలము నంతయు నుపయోగించి హంతకులాశ్చర్యచకితులగునట్లుగా దలుపును మూసి బయటిగొళ్ళెమును బిగించెను. ఆహా! ఏమియాయబల సాహసము? ఎంతటియుపాయము! ఆమె కొంక మానభంగ భయము లేదు. దొంగ లింకేమి చేయఁగలరు? అందరును గోరలూడబెఱికిన యాశీవిషంబులమాడ్కి నుండిరి. వీరరాజమ్మకు దైవసహాయము లభించినది. అట్లొనర్చియాకాంత తన బిడ్డ నేమిచేయుదురో యని విలపింపనారంభించెను. మాన వతులకు మానముకన్న మించినది వేరేమియుండును?

దొంగలందరా కాంతసాహసమున కచ్చెరువుపడి యేమియుఁ జేయఁజాలకుండిరి. వాక్పారుష్యంబువలన నామెను భయపెట్టఁజొచ్చిరి. తలుపులు బ్రద్దలుగొట్టి బయటికి వచ్చెద మనియుఁ గిటికీలు విరుగఁగొట్టెదమనియు, గోడకుఁ గన్నము ద్రవ్వి వెలికివచ్చి యామెను సంహరించెదమనియు ననేక విధముల భయపెట్టఁ దొడంగిరి. కాని యామె యేమాత్రము వారిమాటలను బాటింపలేదు. భయమువలనఁ బని కానేరదని

యీ హంతకులు తా మా కాంతను జెరుపమనియు మాటవిని తలుపుదీసినయెడల సురక్షితముగా నామె నింటికిఁ జేర్చెదమనియు, నామె పతివ్రతాత్వమును బరీక్షించుటకై యిదివరకట్లామెను నిర్బంధించి యుంటిమనియు నిట్లనేక విధముల నమ్మకము కలుగునట్లు శాంతవచనము లుగ్గడింప మొదలు

గొంతుకోత.

పెట్టిరి. కాని యామె యింతమాత్రముననే వారిని నమ్మునా? దొంగలు తమ నేర్పునంతయు వినియోగించిరి. తలుపులను బలవంతముగా నెత్తుటకు యత్నించిరి. కిటికీచువ్వలను విరుగఁగొట్టుటకై తమబలమంతయుఁ జూపిరి. కాని యవి యన్నియు నిష్ప్రయోజనము లయ్యెను. అందొక్కటియేనియుఁ గొనసాగినది కాదు. దొంగ లొనర్చుచున్న యీ యార్భాటముల వలన నింతవరకు నిద్రించుచున్న యీ పసిబిడ్డ మేల్కాంచి పాలకై యేడువసాగెను. ఆయేడుపువినినంతనే వీరరాజమ్మకుఁ దొందరపాటు కలిగినది. కాని యేమి చేయఁగలదు? తలుపు దెఱచినఁ దనకు మానభంగము నిశ్చయము. తెఱవకున్న బిడ్డకుఁ బ్రాణసంకటము.

ఆమెకు సందిగ్ధావస్థ కలిగినది. ఒకవంకఁ గన్నకడుపు. ఒక వంక నతులితమగు మానసంరక్షణము! ఇందామెకుఁ గర్తవ్య మేదియో పాఠకులే నిర్ణయింపవలయును? ఈశ్వరాజ్ఞ యెట్లున్నదో యట్లు కాక మానదని యామెగుండె రాయిచేసికొనెను. ఆపసిబిడ్డరోదనమును వినినంతనే దొంగల కాక చక్కనియుపాయము దోచినది. వా రా పసిబిడ్డ నెత్తుకొని

'ఓసి! ఇంకనైనఁ దెలుపుదీయుము? తీయకున్నచో నీయెదుటనే, నీపసిబిడ్డను ముక్కలుముక్కలుగాఁ దరిగెదము. ఇది తప్పదు. ఆలోచించుకొనుము' అని వీరరాజమ్మకుఁ దెలియఁజెప్పిరి. ఆవాక్యముల వినినంతనే యామె కెవ్వున కేకవైచెను. ఒకటే యేడుపు. కన్నకడుపు కాలిపోవుచున్నప్పుడు, చూచి యోర్చుకొనఁగలవా రెవ్వరు? కాని యామెకు వేరుగతి లేదు. అన్నిటికంటె నామెకు మానరక్షణమే ముఖ్యమై యుండెను. అదియేగదా కులసతీమణులకుఁ దగినకృత్యము. దొంగల కామె యేమియు బదులు చెప్పలేదు. వారు కొంతతడ వూరకుండి తిరిగి యావిధముగనే యామెకుఁ జెప్పిరి. కాని యప్పటికి నామెనోట మాటలేదు. హంతకులు మూఁడవమారు సెప్పిరి. అప్పుడామెకుఁ దనబిడ్డ మరణము నిశ్చయమని తోచెను. కంటికిఁ గడివెడుగా వలపోయుచు నాకటికివాండ్రను నెంతయో ప్రార్థింపఁ దొడంగెను. వినువారలకు గుండెనీరగునట్లు బతిమాలఁ జొచ్చెను. ఆపసిగందును వదలి తన్నుజెరుపకుండఁ దనప్రాణములఁ గొనుఁడని పల్కెను. ఎన్నియో రీతుల వారిహృదయమును మరల్చుటకు యత్నించెను. కాని యాదుర్మార్గుల హృదయ మంతమాత్రమున కే మారఁగలదా? కడసారి చెప్పుచుంటిమని తిరిగి హెచ్చరించిరి. ఆమాట విన్నవెంటనే యామెస్మృతితప్పి నేలఁబడిపోయెను. దొంగలకుఁగోపమిచుమడించెను. వారింక సహింపలేక పోయిరి. ఛీ! దీనికిఁదగినశాస్తి కావలసినదేయని యాపసిబిడ్డను, నోరెఱుంగని యాపొత్తులకందువును, స్తన్యపానమునకై యేడ్చు

చున్న యీచంటి బిడ్డను, ముద్దులుమూటఁగట్టుచున్న యీ ముద్దు బిడ్డను - కరుణలేక - కరకు తురకలవలె - పుత్రప్రేమ నెఱుంగని పాషాణహృదయులవలె - ఆదొంగలు - ఆనీచులు - ఆశిశుహంతకులు - పరాంగనాపహరణోద్యుక్తులు - తమ కటారుఁ గత్తులకు నెఱఁజేసిరి. ముక్కలు ముక్కలుగాఁ గోసిరి. ఆకసుగందని మేనికండలను, ఆరక్తమును జూచువారలగుండె లవియునట్లు గిటికీసందులగుండ బయటికిఁ జల్లిరి. అంతటితో నాహంతకులు తృప్తిపడిరి. ఇట్టి శిశుహంతకులకుఁ దగిన శాస్తి కాకుండునా? దైవము సహించి యుండునా?

అప్పటికి రాత్రి మూడుజాములు గతించినవి వానతగ్గినది. అట్టియెడ నరకుల నెగుమతికై కొనిపోవుచున్న బండ్లు దాదాపేబదికి మించు సంఖ్యగలవి యీమార్గముననే వచ్చుచుండెను. దూరమునుండియే బండ్లసందడి వినవచ్చుచుండెను. గదియందున్న దొంగల కారాటము హెచ్చెను. ఆబండ్లన్నియు నచ్చటికి నచ్చినయెడలఁ దమవృత్తాంతమంతయు నాబండ్లవారికిఁ దెలియఁగలదనియుఁ దన్మూలమున వారికి మరణము ప్రాప్తమగుట నిశ్చయమనియు వారూహించుకొని మునుముందుగనే తప్పించుకొనిపోవుటకై యత్నింపసాగిరి. ఇంతలో స్మృతితప్పిపడిపోయిన వీరరాజమ్మకుఁ దెలివివచ్చెను. ఆమె లేచి చూచునప్పటికి దనబిడ్డయేడుపు వినరాలేదు. ఆమెకు గుండె పగిలిపోయెను. బండ్లు దాపునకు వచ్చుచున్న సంగతి యీమెకుఁ దెలియవచ్చెను. పాపము! ఆమెకు దుఃఖమాగలేదు. ఎలుగెత్తి యేడువ నారంభించెను. ఆయేడుపు

దూరముననున్న బండ్లవారికి వినవచ్చెను. వారందరును నిదియే మిరా యని నడివడిగ నెద్దుల నదలించుచుఁ గొలఁది కాలముననే యాసత్రమును సమీపించిరి. సమీపించి చూచునప్పటికి మూర్తీభవించిన శోకదేవతవలె వీరరాజమ్మ వారికిఁ గానవచ్చెను. అందరును బండ్లనాపి యామెచుట్టు నిలిచి యావద్వృత్తాంతమును దెలిసికొనిరి. పసిబిడ్డ మరణవృత్తాంతము వారికి దెలియవచ్చినంతనే యాకాపులందరికిని శరీరములు గంపింపఁజొచ్చెను. ఒక్కుమ్మొగి నందరును జేతికఱ్ఱలయందున్న గండ్రగొడ్డళ్ళను బయటికి లాగిరి. ఆకుఠారములను ఆకాపుల విజృంభణమును గాంచినంతనే వీరరాజమ్మకు దుఃఖమంతయు నశించి వీరశివమెత్తెను. మూర్తీభవించిన మహాకాళివలె నామె విజృంభించి, కాపులందరు విభ్రమచేతస్కులగునట్లు చెంతనున్న యొక్కకాపు చేతియందలి కుఠారమును లాగుకొని యొక్కపెట్టునఁ దలుపు దెఱచెను.

ఆహా! అప్పటి యాకాంత వీరరసాతిరేకమే మని వర్ణింపవచ్చును! మహిషాసురసంహారకారిణి యగు మహాశక్తివలె విజృంభించియుండెను. కాపులందరును సాయుధులై యామె ననుసరించిరి. తలుపు దెఱవఁబడినంతనే హంతకులును సాయుధులై స్వప్రాణరక్షణమునకుఁ బరప్రాణాపహరణంబునకు సిద్ధపడియుండిరి. కాని వీరరాజమ్మ వీరస్వరూపమును గాంచినంతనే దొంగలు కంపింపఁ జొచ్చిరి.

వీ-కాంత.

లోపలి కరిగినంతనే వీరరాజమ్మకు శరీరమే తెలియుకుండెను. కాపులందరు శివమెత్తినట్లు క్రోధాతి

రేకంబున జిందులు ద్రొక్కుచుండిరి. దొంగలందరు వీరరాజమ్మపై కురికిరి. ఆమె చలింపలేదు. అట్లు తనపైకి వచ్చిన దొంగలలో నిద్దరినిఁ బ్రథమాహుతిగాఁ దనగొడ్డలి కర్పించెను. కాపులు చెలరేగిరి. కాని యాకాంత వారిని ముందునకు రానీక, తానొక్కతెయే, యాహంతకులపై విజృంభించెను. దొంగలు కొందరు పారిపోవ యత్నించుచుండిరి. అట్టివారు, కాపుల నిశితకుఠారములకు బలియగుచుండిరి. దొంగలు పదిమందియే యైనను, వారి తేరినవారగుట వలనఁ గాపుల కనాయాసముగ సాధ్యపడకుండిరి. కాని వీరరాజమ్మ కాపులకే మాత్రము హానికలుగకుండునట్లు తానే హంతకులను ముందుగా నెదుర్కొనుచుండెను. ఆ దొంగల నెత్తురు తనశరీరమునఁ బడినంతనే యాకాంత యుప్పొంగుచుఁ దనకు గాయము లగుచున్నను లక్ష్యముసేయక వారిని జిత్రవధసేయుచుండెను. ఆమెవలన నార్వురుదొంగలు మడిసిరి. తక్కిన నలుగురిలో నిద్దరు కాపులవలన హతులైరి. మిగిలిన యిద్దరును కాయములనిండ గాయములుగలిగి నిలువఁ జాలక పడిపోయి బాధపడుచుండిరి. హంతకులందరు హతులగుటఁ గాంచి కాపులు శాంతించిరి. కాని యాకాంత శాంతింపలేదు. ఆమె విజృంభణ మింకను దగ్గలేదు. క్రోధానల మింకను జల్లార లేదు. ఆమెశరీరమునఁ గలిగిన గాయములనుండి రక్తము ప్రవహించుచుండెను. నెత్తుటియందుఁ దేలుచున్న యాహంతకుల నింకను ముక్కలు ముక్కలుగాఁ గోయుచుండెను. వారికొత్త నెత్తుటియందు స్నాన మాడుచుండెను. శివ

మెత్తినట్లు చిందులు ద్రొక్కుచుండెను. కాపులందఱు నామె యాకారమును గాంచుటకే భయపడుచుండిరి. రుధిరస్నానము వలన నామెకు శరీరము తెలిసినది. శాంతము కలిగినది. కాపులందరిని నొక్కమారు తేరిపాఱఁజూచినది. గదియంతయు నలుదిక్కులఁ గలయఁజూచెను. పాపము అచ్చోట నొకమూల నాకాంతకుఁ దన పసిపాపనిశిరము గనఁబడెను. అక్షణముననే వీరసు శోకమయ్యెను. పుత్త్రిశిరమును గైకొని కెవ్వున కేక వైచి భువిపైఁ బడిపోయెను. ఇఁక నాకాంత లేదు. తన వీరచారిత్రమును నిందు వదలి యుందు వీరకాంత లుండు స్థానము నలంకరించెను. ఆమెచరిత్ర మిప్పటికిని బ్రతిధ్వనించుచునే యుండెను.

సంపూర్ణము.

